ذاكـرات الطيـرة / حيفـا

זוכרות את אלטירה / חיפה

Remembering al-Tira / Haifa

تحرير وكتابة:
عمر الغباري

بحث وتجميع المواد:
عمر الغباري، حسن قصيني، رنين جريس

الغلاف الأمامي:
صورة بالأسود والأبيض: مدرسة قرية الطيرة المهجرة كما كانت عام 1993.
صورة ملونة: مدرسة الطيرة داخل مدرسة «شيفمان» الإسرائيلية. حزيران 2012.

الغلاف الخلفي:
مقبرة الطيرة المركزية، البرج في أقصى الصورة هو جامعة حيفا، حزيران 2012

ترجمة عربي/عبري:
عمر الغباري

تصميم:
محمود ياسين

طباعة:
مطبعة الرسالة – بيت حنينا، القدس

إصدار:
جمعية «زوخروت»
هاتف: 6953155 – 03
فاكس: 6953154 – 03
Zochrot
Ibn Gvirol 61
Tel Aviv Jaffa 64362

כתיבה ועריכה:
עמר אלע'בארי

שער קדמי:
בשחור לבן, תמונה משנות השבעים למבנה בית הספר של אלטירה. צילם חסן קסיני.
תמונה בצבע: בית ספר שיפמן היום ובמרכזו מבנה בית הספר של הכפר אלטירה.

שער אחורי:
בית העלמין המרכזי של אלטירה, המגדל בקצה התמונה של אוניברסיטת חיפה
יוני 2012

מחקר ואיסוף חומרים:
עמר אלע'בארי, חסן קֶסִיני, רנין ג'ריס

תרגום ערבית/עברית:
עמר אלע'בארי

הגהה:
עמי אשר, עמיה גלילי

עיצוב:
מחמוד יאסין

הדפסה:
דפוס אלרסאלה, בית חנינא, י-ם

הפקה:
עמותת זוכרות (ע"ר 580389526)
אבן גבירול 61
ת"א יפו 64362
טל' 6953155 - 03
פקס 6953154 - 03

تحية وشكر خاص
إلى لاجئي ولاجئات طيرة حيفا
الذين سمحوا لنا بدخول قريتهم.

ذاكرات
זוכרות
Zochrot

תודה מיוחדת
לפליטי טירת חיפה שהרשו
לנו להיכנס לכפרם

حزيران June יוני
2012

© All rights reserved to those who were expelled from their homes

3//2

الفوج الأخير من طلاب مدرسة الطيرة عام 1947 والسهم يشير إلى السيد عبد الصمد يوسف أبو راشد

תלמידי כיתה ז בבית ספר אלטירה / חיפה, מחזור 1947. המחזור הפלסטיני האחרון החץ מצביע על התלמיד עבד אלסמד אבו ראשד, נולד ב 1933, כיום פליט בירדן, מחבר ספר "טירת אלכרמל, האדמה והאדם" על אודות כפרו. אחרי לימודיו היסודיים בבית הספר הזה באלטירה, המשיך את לימודיו בתיכון בעיר ארבד שבירדן. עבד כמורה ומנהל בית ספר בירדן עד שנת 1993
כיום, בניין בית הספר קיים כחלק מבית ספר מקיף שיפמן בטירת כרמל.

הקדמה

ישנם חמשה כפרים פלסטיניים שקיבלו את השם "טירה", טירת חיפה או הכרמל, טירת דנדן ליד רמלה, טירת רמאללה, טירת ביסאן (בית שאן) וטירת בני סעב שבמשולש ליד כפר סבא.
לשם "טירה" בערבית יש להוסיף את "אל" היידוע והוא ייראה כך "אלטירה". אך, את השם המיודע מבטאים ללא האות "ל" למרות קיומה במלה, ויש לבטא ־ בגלל חוקים פונטיים בשפה הערבית - את השם אלטירה כך: אטְ-טירה.
הכפר אלטירה, שחוברת זו מבקשת להזכיר, לתעד ולהנכיח, התקיים ככפר ערבי פלסטיני במשך מאות שנים. תושבי הכפר ניהלו עד 1948 חיים תרבותיים, חברתיים, כלכליים ופוליטיים עשירים מאוד. אלטירה היה הכפר הגדול ביותר במחוז חיפה. לו נשארו תושביו במקומם, וחייהם היו ממשיכים באופן טבעי, היינו יכולים לבקר היום בעיר ערבית ובה כ- 50 אלף תושבים. כיום יש במקומו עיר ישראלית ובה כ- 20 אלף תושבים.
את היחס של עיריית טירת הכרמל הישראלית, לכפר אלטירה הערבי ניתן לראות בקטע הבא שנלקח במלואו וכפי שהוא מאתר העירייה באינטרנט:http://www.tcarmel.org.il/odot.htm

"בסוף המאה ה- 19 ובראשית המאה ה- 20 שכן כאן כפר הפורעים טירה, שתושביו הערבים עשוהו מופת ודוגמא למעשים פליליים "נאים". החל בגניבות וכלה במעשי שוד אלימים, והטילו חיתתם על כל הסביבה. המעשה החמור ביותר דאז היה רצח המתיישב הטמפלרי פריץ אונגר, מהמושבה נויהרדטהוף.
ב- 29.11.47 (ט"ז כסלו תש"ח) הכריזה עצרת האומות המאוחדות על הקמתה של מדינת ישראל. בכך ניתן האות לערבים, והם החלו לפגוע בגלוי בתחבורה הציבורית העברית בכבישי הארץ.
בין הפוגעים תפסו, כרגיל, ערביי טירה מקום נכבד. אולם, שלא כבימי הטמפלרים , הפעם לא עלה הדבר בידם בנקל, משום שהאיזור היה מלא במחנות צבא בריטיים, וכן היתה דרך עוקפת, שעברה בוואדי מילק. זו היתה הסיבה לכך, שבראשית מלחמת עצמאות לא נעשה עדיין ניסיון לגרש את תושבי הכפר. בדצמבר 1947 ערך האצ"ל (הארגון הצבאי הלאומי) התקפה על טירה, אולם נהדף על ידי הכוחות העירקיים שישבו בכפר ובסביבה.
רק לאחר שחרור חיפה, באפריל 1948, החליטה מפקדת האיזור ל"נקות" את טירה ואת ה"משולש הקטן", שכלל את הכפרים ג'בע, (היום "גבע כרמל",) אגזים ו"עין ראזל" (היום "עין איילה").
עם תום ההפוגה הראשונה, ב- 8.7.48 , עברה היוזמה לידי צה"ל, שנערך לתקוף את האיזור. לצורך זה הורכב כוח משימה מיוחד, שכלל יחידות חיל רגלים (שהובאו מבסיס חיל הים בחיפה), מהחי""מ (חיל המשמר) ומיחידות חע"צ (חטיבת עבודות ציבוריות).

טירה נכבשה ב- 16.7.48, בבוקרו של אותו היום, התנוסס דגל ישראל על אחד הבניינים הראשיים במרכז הכפר.“

בחוברת זו ניתן למצוא מידע נוסף על אלטירה שאספנו ממקורות שונים כולל עדויות של פליטים מהכפר. החומר שבחוברת מתמקד באירועי הנכבה של אלטירה ולא בהיסטוריה ארוכת השנים שלו.

עמותת זוכרות הפיקה חוברת זו לרגל סיור בשטח הכפר שיתקיים בהדרכת פליטים כדי ללמוד על אודותיו ועל הנכבה הפלסטינית באמצעותו. העמותה מאמינה שידיעת ההיסטוריה של הנכבה הפלסטינית והכרה בה תהווה צעד משמעותי לתיקון העוול ובניית עתיד מפויס עם ההיסטוריה ליצירת מרחב מאפשר חיים אזרחיים לכל תושבי הארץ ופליטיה.

”זוכרות את אלטירה / חיפה“ היא החוברת ה- 52 בסדרת החוברות שעמותת זוכרות מפיקה לתיעוד המקומות הפלסטינים שנכבשו וחוו את הנכּבּה מאז 1948. קדמו לה חוברות על המקומות האלה: סמֵּיל אלח׳ליל, אלמנשיה/עכא, מעלול, טבַּרִיָּה, עאקר, אלבִּרְוה, חֱבּיזה, כַּפְר סַבְּת, אלקַבּוּ, עילבּוּן, אִקרִת׳, כֻּפְר בִּרעִם, אלמנשיה - יאפא, אלעֻ׳בַּיַּאת, סַבּלאן, אלעראקיבּ, כַּפר עִנאן, אלדאמוּן, מִסְכָּה, אלסֻמַּיְרִיָּה, סִמְסִם, אלראס אלאחמר, עין כּארם, עג׳ור, כּויכּאת, ח׳רבת אם בֻּרג׳, ח׳רבת אללוז, אלשיח׳ מֻוַנִּס, אלמאלחה, אלעג׳מי ביאפא, עִמְוָאס יָאלוּ ובּית נוּבּא, חִטּין, אלכַּפְרֵין, אלשַׁגַ׳רָה, תרשיחא, בִּאְר אלסַבְּע, גְ׳לִיל, אללַּג׳ון, סֻחמאתא, אלג׳וּלאן, אסְדוּד ואלמַגְ׳דַל, חִ׳רבּת גַ׳לַמה, אלרַמלה, אללִּד, עכּא, חַיפא, עין אלמַנְסי, אלחַרַם [סידנא עלי], עין עַ׳זאל, לִפְּתא ודיר יאסין.

זוכרות
יוני 2012

مدينة مونهايم الألمانية كانت أولى المدن التي ربطت نفسها مع»طيرة هكرمل« بعلاقة توأمة

מונהיים הגרמנית היתה העיר הראשונה , שחתמה הסכם ערים תאומות עם טירת כרמל

مقدمـة

هناك عدة بلدات فلسطينية تحمل اسم الطيرة، منها طيرة بني صعب القائمة في منطقة المثلث الجنوبي، وطيرة رام الله في الضفة الغربية، وطيرة بيسان وطيرة دندن قرب الرملة وطيرة حيفا التي احتلت وهجرت عام 1948، والتي نحن بصددها في هذا الكتيب.

في صيف 1948، نجحت القوات الإسرائيلية بإخضاع المقاتلين الفلسطينيين في طيرة حيفا. لم يكتف الجيش الإسرائيلي بالفوز وأسر مقاتلين وإنما قام بتهجير العائلات التي كانت محتمية بالجبال والمغائر، فأحضر شاحنات وحافلات لتنفيذ عملية تطهير عرقي للمواطنين المدنيين أصحاب البلد بعد انتهاء المعارك.

من قراءة هذا الكتيب يمكن أن نتعلم أيضاً أن قرية الطيرة كانت عامرة وزاخرة بحياة اجتماعية وثقافية وسياسية وزراعية واقتصادية حتى عام النكبة. ولو أن الحياة فيها، وهي أكبر قرى محافظة حيفا استمرت بوتيرة طبيعية ولم يتم احتلالها وتهجيرها لكان أمامنا اليوم مدينة عربية يصل عدد سكانها نحو 50 ألف نسمة. وواقع الحال أن مكانها تقوم مدينة إسرائيلية عدد سكانها يراوح العشرين ألفاً. حتى نستدل كيف تنظر المدينة الإسرائيلية "طيرة هكرمل" إلى القرية الفلسطينية طيرة الكرمل يمكن أن نستعين بالموقع الإلكتروني التابع لبلدية "طيرة هكرمل" حيث يتطرق الموقع بأحد صفحاته، بالعبرية، إلى القرية. ومما جاء فيه:

http://www.tcarmel.org.il/odot.htm

"في نهاية القرن التاسع عشر وبداية القرن العشرين كانت تقع هنا قرية مثيري الشغب، طيرة. والتي جعل منها سكانها العرب نموذجاً ومثالاً بأعمالهم الجنائية "الجميلة". بدءاً بالسرقات وانتهاء بأعمال سطو عنيفة. وأسدلوا إرهابهم على المنطقة كلها. وكان العمل الأقسى الذي قاموا به هو قتل المبشر التمبلري الألماني فريتس أونغار من مستعمرة نويهردطوف Neuhardthof [قرب حيفا].

في 29.11.47 أعلنت هيئة الأمم المتحدة عن إقامة دولة إسرائيل، وبذلك أعطيت الإشارة للعرب وبدأوا بالاعتداء على المواصلات العامة العبرية في شوارع البلاد.

من بين صفوف المعتدين، تبوأ - كالعادة - أهالي طيرة مكانة مرموقة. إلا أنه خلافاً لأيام التمبلريين الألمان، لم يكن الأمر سهلاً عليهم لأن المنطقة كانت مليئة بمعسكرات جيش بريطانية، وكانت كذلك طريق التفافية تمر من وادي الملِك. لهذا السبب لم يُبذل جهد ببداية حرب الاستقلال لطرد أهالي القرية. في كانون أول 1947 قام الإيتسل بهجوم على طيرة، إلا أنه صُدّ من قبل القوات العراقية التي تواجدت في القرية والمنطقة.

فقط بعد تحرير حيفا، في نيسان 1948، قررت قيادة المنطقة "تنظيف"

(هكذا بالمصدر) طيرة والمثلث الصغير، الذي ضم قرى جبع (اليوم "جيبع كرمل")، إجزم و"عين غزال" (اليوم "عين أيلاه").

مع انتهاء الهدنة الأولى في 8.7.48 انتقلت قدرة المبادرة إلى جيش الدفاع الإسرائيلي، الذي استعدّ لمهاجمة المنطقة، ومن أجل ذلك أنشئت قوة تنفيذية خاصة، ضمت وحدات من سلاح المشاة (أحضروا من القاعدة البحرية في حيفا) ومن وحدة الحراسة، ووحدة الأشغال العامة. طيرة احتُلت بـ 16.7.48، وفي صباح نفس اليوم رفرف علم إسرائيل على إحدى البنايات الرئيسية في مركز القرية".

حتى هنا كلام بلدية طيرة هكرمل.

في هذا الكتيب يمكن قراءة معلومات أخرى عن الطيرة، تم جمعها من مصادر مختلفة، بما فيها شهادات لاجئين/ات من القرية. مواد الكتيب تتمحور فقط حول أحداث النكبة في الطيرة، ولا تشمل تاريخ القرية الطويل كله.

أصدرت زوخروت هذا الكتيب بمناسبة جولة بين أنقاض القرية سيتم إرشادها من قبل لاجئين من الطيرة حتى نتعرف على القرية، ومن خلالها نتعلم عن النكبة الفلسطينية بشكل عام.

تؤمن زوخروت أن معرفة النكبة والاعتراف بها يشكّلان خطوة هامة باتجاه ردّ الغبن وبناء مستقبل متصالح مع التاريخ حتى نبني حيزاً يسمح بحياة مدنية متساوية لكل سكان البلاد ولاجئيها.

«ذاكرات الطيرة / حيفا» هو الكتيب رقم 52 في سلسلة الكتيبات التي تصدرها «زوخروت» عن القرى والبلدات المنكوبة في هذه البلاد، وقد صدر قبله كتيبات عن المواقع التالية: صمّيل الخليل، المنشية / عكا، معلول، طبرية، عاقر، البروة، خبيزة، كفر سبت، القبو، عيلبون، إقرث، كفر بِرعِم، المنشية – يافا، الغبيّات، سبلان، العراقيب، كفر عنان، الدامون، مسكة، السُّميرية، سمسم، الراس الأحمر، عين كارم، عجور، كويكات، أم برج، خربة اللوز، الشيخ مونّس، المالحة، العجمي في يافا، عمواس يالو وبيت نوبا، حطين، الكفرين، الشجرة، ترشيحا، بئر السبع، جليل، اللجون، سحماتا، الجولان، اسدود والمجدل، خربة جلمة، الرملة، اللد، عكا، حيفا، عين المنسي، الحرم (سيدنا علي)، عين غزال، لفتا ودير ياسين.

زوخروت (ذاكرات)
حزيران 2012

جواز سفر عمر صالح ناجي باكير، ولد 1903،
أصدر الجواز عام 1938
דרכון שהונפק ב 1938 של עמר באכיר, נולד ב 1903

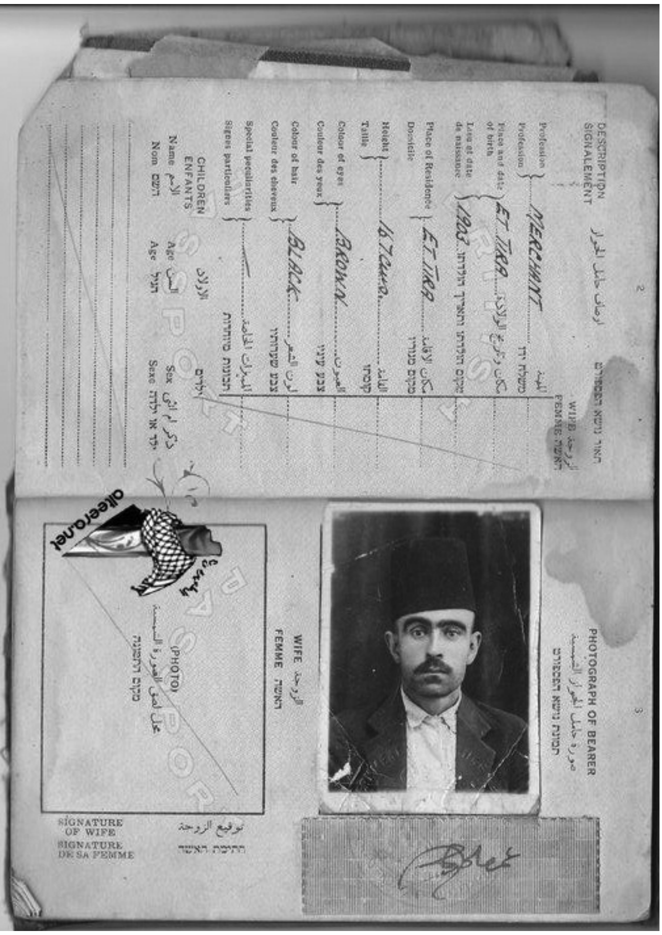

אלטירה

טירת חיפה, או טירת אלכרמל או טירת אללוז (השקדים), היא כפר ערבי פלסטיני שנכבש ב-1948, ממוקם כ- 10 קמ׳ דרומית לחיפה. הכניסה הראשית של הכפר הייתה דרך אספלט מחוברת לכביש החוף, כניסת הכפר לפני הנכבה היא כיום הכניסה הצפונית של העיר טירת כרמל אשר נבנתה על אתר הכפר הפלסטיני.
הכפר השתרע על המדרון המערבי של הר הכרמל, השקיף על מישור החוף מגובה 75 מטר מעל פני הים. כפר אלטירה היה מהחשובים במחוז חיפה, גרו בו ב 1948 כ- 6,113 תושבים, בשנת 1945 היה מספר תושביו 5,270 אנשים מתוכם 5,240 מסלמים ו- 30 נוצרים, בשנת 1931 גרו בו 3,191 בני אדם ב- 624 בתים. רוב בתי הכפר נבנו מאבן מסותתת.
בשנת 1596 שוייך כפר אלטירה למחוז אללג׳ון (מגידו), גרו בו 286 אנשים אשר שילמו מסים על מספר תוצרים ויבולים כמו ענבים, דבש ועזים.
בעקבות ההחלטה להטיל גיוס חובה לצבא העת׳מאני ב- 1872, כלכלת הכפר נפגעה לתקופה קצרה בסוף המאה ה-19, אך הכפר שוב חזר לשגשג. אזור הכפר היה משופע במקורות מים טבעיים, כמו עין אלסריס דרומית - מערבית לכפר, אלעין אלשרקיה (המעיין המזרחי) ועין אם קסב מזרחית לכפר, עין עבד אללה מכיוון צפון מזרח. עוד עוברים באדמות אלטירה 8 נחלים, וואדי רישה, וואדי עמרו, וואדי עבד אללה, וואדי אלעין, וואדי אבו אלג׳אע, וואדי מסליה וואדי פלאח (ליד בית אורן).
שטח האדמות של כפר אלטירה היה 45,272דונם. היהודים רכשו כ 15% מהם. כלכלת הכפר התבססה על חקלאות. בשנת 1934, הפיק כפר אלטירה זיתים ושמן זית יותר מכל כפר אחר במחוז חיפה. מטעי הזיתים של בכפר השתרעו על שטח של 4600 דונם באדמת מישור החוף, בין הים לכפר. שהיו לו כ- 20,000 דונם באזור זה של מישור החוף. באלטירה היו ארבעה בתי בד, שלשה מהם מודרניים, ואחד, של אבו שקרא, ישן.
בנוסף לעצי זית, נטעו בכפר עצי חרוב, עצי תאנה, כרמי ענבים ושיחי צבר. היו מעט עצי שקד, תפוח, משמש, תות ורימונים. תושבי הכפר גידלו חיטה, תירס,

עדשים, סמסם, ירקות, אבטיח ומלון.
אדמות אלטירה גבלו מצד צפון באדמות חיפה וכפר בלד אלשיח׳, ממזרח באדמות ח׳רבת אלדאמון, עספיא ודאלית אלכרמל, מדרום באדמות עין חוד ועתלית וממערב הגיעו אדמותיו עד הים.
סביב הכפר היו חמש חורבות, אחת מהן היא ח׳רבת אלדיר (המנזר) ובה שרידי מנזר סנט ברוקאדוס, מספר מערות ותעלה מקושתת. דרומית לכפר קיים אתר ארכיאולוגי מתקופת האבן.
בכפר אלטירה יש שני בתי ספר, אחד לבנים, נבנה באזור גבעת אלקֵף בשנת 1931 והשני לבנות נבנה ב־1934 בתינת אלבסתאן (תאנת הבסתן). תלמידים שרצו המשיכו את לימודיהם התיכוניים בחיפה, שכם או ירושלים. ללימודים אקדמאיים היו מרחיקים עד קהיר.
בשנת 1938 נוסדה חברת אוטובוסי אלטירה. בתחילת שנות השלושים רכשו אחמד כאמל אלנאג׳י ויוסף אבו ראשד את המשאית הראשונה בכפר, אולם בשנת 1948 היו באלטירה 8 משאיות. היו בו גם מוניות שנסעו על קו חיפה־אלטירה, ובשנות הארבעים נוסד קואופרטיב «מוניות אלמֻסתקבָּל» (העתיד).
חלק מתושבי אלטירה עבדו כשכירים בחיפה, במפעלים, בנמל, בבתי הזיקוק ועוד. חלק עבדו במחנות הצבא הבריטי, אשר הוקמו לעתים על אדמות אנשי הכפר עצמם, אחרי שהשלטונות הבריטיים הפקיעו אותן מהתושבים.
הכפר היה מחולק לשתי שכונות עיקריות, הצפונית והדרומית. השכונה הצפונית כונתה גם שכונת אלדיר (המנזר). בשכונה הדרומית היו תת שכונות ידועות כמו אלזלאקה, אלקף, ואלזאויה. שכונת אלזקזוק בחלק המזרחי, המסגד במערבי ואלמנזול במרכז. שכונת אלבאש בין אלמנזול לבין אלזקזוק, ובמרכז הכפר היה שוק תוסס.

אלמנזול, הוא אזור במרכז הכפר, הייתה בו חצר ציבורית ובית אירוח השייך לכפר לצורך קבלת פנים של אורחים מחוץ לכפר או קיום אירועים לכלל התושבים. היה באלמנזול מסגד ישן ומבנים עתיקים. המסגד התקיים בבניין של כנסיה עתיקה, בעשורים האחרונים פחת השימוש בו, ונבנה לא רחוק משם מסגד אחר. הישראלים הרסו את אזור אלמנזול, כולל מבנה המסגד/כנסייה הישן, והקימו עליו גן ציבורי, צמוד לרחוב החרוב שמוביל לבית הקברות המרכזי של כפר אלטירה, שעודנו קיים. לעומת זאת, המסגד המרכזי של הכפר הפך להיות בית כנסת «אם הבנים» ברחוב הפלמ״ח. הפליטים מאשרים מידע זה.

חיים חברתיים

היה בכפר מועדון ספורט לצעירי אלטירה, תנועת צופים בניהולו של מת׳קאל בהלול, ותנועת אלנג׳אדה, שהיא תנועה ללימוד רכיבה על סוסים ופיתוח מחויבות חברתית קהילתית. ״פרשים״ אלה השתתפו גם בהגנה על הכפר בעתות מלחמה ומרד.
בכפר היה אזור של בתי קפה, כיום מבנה בתי הקפה קיים ברח׳ העצמאות פינת רח׳ הפלמ״ח ומשמש למטרות שונות ביניהן בתי מלאכה קטנים, עזרת נשים ועוד. בבתי הקפה היו מכשירי רדיו שהשמיעו מוסיקה וחדשות ליושבי בתי הקפה. בבתי הקפה היה מספר סיפורים. מדי פעם הגיע לכפר תיאטרון בובות נייד ואף הקרינו בכפר סרטי קולנוע.

משפחות

היה בכפר מספר לא קטן של משפחות. נזכיר מהן את המשפחות של אלאבטח, אלבאש, באכּיר, אלבחירי, בדר, תיִּם, חג׳יר, דרבאס, אבו ראשד, אלריאן, זידאן, אלסעדי, סלמאן, עבד אלקאדר, אלעבוני, עלו, עויס, אלע׳בן, אלזבן, אלפאר, ע׳נאים, אלשבלי, בהלול, קסיני, אלנאג׳י, עודה, קֻזלי, סלום, אלחלבי ועוד.

الطيرة

طيرة حيفا وتسمى أيضاً طيرة الكرمل وطيرة اللوز، هي بلدة عربية فلسطينية احتلت عام 1948، تقع على بعد 10 كم جنوب حيفا، كان مدخلها الرئيسي يصل القرية بطريق الساحل الرئيسي، وهو اليوم المدخل الشمالي للمدينة الإسرائيلية «طيرة كرمل» التي أقيمت على موقع وأراضي القرية الفلسطينية.

كانت القرية تنتشر على المنحدرات الغربية السفلى لجبل الكرمل, مشرفة على السهل الساحلي وترتفع 75 متراً عن سطح البحر.

كانت الطيرة من أهم قرى قضاء حيفا وأكبرها من حيث عدد السكان. فقد وصل عدد سكانها عام 1948 إلى 6,113 نسمة، وعام 1945 إلى 5,270 نسمة (5240 مسلماً و 30 مسيحياً)، وعام 1931 إلى 3,191 وكان لهم حينها 624 مسكناً.

في سنة 1596 كانت الطيرة قرية في لواء اللجون وعدد سكانها 286 نسمة, يؤدون الضرائب على عدد من الإنتاج والمستغلات كالماعز وخلايا النحل وكروم العنب.

أخذ اقتصاد القرية يتدهور بعد سنة 1872, إثر التجنيد الإجباري الثقيل الوطأة الذي فرضه العثمانيون. لكن القرية عادت فازدهرت لاحقاً، وقد بنى سكانها منازلهم من الحجر. وكان شكل القرية مصلباً. اشتملت أراضيها على بضعة ينابيع, منها عين السريس في الجنوب الغربي، والعين الشرقية وعين أم قصب في الشرق، وعين عبد الله في الشمال الشرقي. يمر في أراضي الطيرة ثمانية أودية هي: وادي كفر السامر أو كفر سْمير (يسميها الإسرائيليون اليوم كفار سَمير)، وادي ريشة، وادي عمرو، وادي عبد الله، وادي العين، وادي أبو الجاع أو الجع، وادي مِسلية، وادي فلاح (حيث اليوم بيت أورن).

بلغت مساحة أراضي الطيرة 45,272 دونماً، كان لليهود فيها حوالي 15% من هذه الأراضي، وكانت ثاني أكبر قرى حيفا مساحة بعد إجزم. اعتمد اقتصادها على الحبوب والخضروات والفاكهة والأشجار المثمرة. في سنة 1943,

فاق إنتاج الطيرة من الزيتون والزيت ما أنتجته أي قرية أخرى في قضاء حيفا, فقد بلغت مساحة الأرض المزروعة زيتوناً حوالي 4600 دونم في الأرض السهلية الواقعة بين القرية والبحر، وكان في الطيرة أربع معاصر، واحدة قديمة هي معصرة أبو شقرا، وثلاث معاصر زيتون آلية هي معصرة أبناء عبد الحفيظ الأحمد في الحارة القبلية، ومعصرة الحلبي في الحارة الشمالية، ومعصرة توفيق الزبن وتقع شرقي المنزول.

وكانت مساحة أراضي القرية على طول الساحل حوالي 20 ألف دونم. بالإضافة إلى الزيتون كثرت في القرية أشجار الخروب والتين والعنب والصبر، وبعض أشجار اللوز والتفاح والمشمش والرمان والتوت. وزرع أهالي الطيرة القمح والذرة والعدس والسمسم، وكذلك الخضروات على أنواعها والشمام والبطيخ.

تتصل أراضي الطيرة من جهة الشمال بأراضي حيفا وقرية بلد الشيخ، ومن الشرق تتصل بأراضي خربة الدامون وعسفيا ودالية الكرمل، ومن الجنوب تلتقي بأراضي عين حوض وعتليت، ومن الغرب البحر المتوسط.

وكان في أراضي الطيرة خمس خرب, إحداها، وهي خربة الدير, تضم بقايا دير سان بروكادوس، وبعض الكهوف التي كانت آهلة سابقاً, ونفقاً من الحجارة المعقودة. وكان إلى الجنوب من القرية موقع أثري مكشوف يعود تاريخه إلى العصر الحجري.

في الطيرة مدرستان ابتدائيتان: مدرسة للبنين، مكونة من بنايتين، أقيمت على ظهر القف عام 1931, ومدرسة أخرى للبنات بنيت عام 1934 في تينة البستان. وأكمل الطلاب دراستهم الثانوية في حيفا ونابلس والقدس، ومن استطاع تابع دراسته الجامعية في مصر.

تأسست شركة باصات الطيرة عام 1938، وفي بداية الثلاثينات امتلك أحمد كامل الناجي والحاج

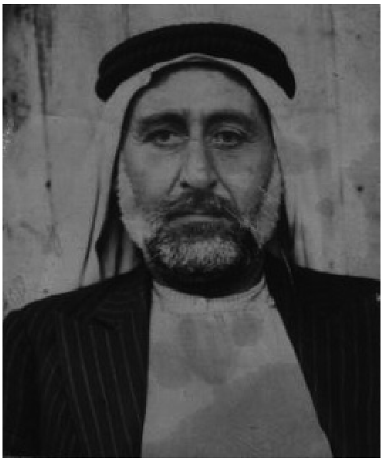

يوسف أبو راشد، التقطت الصورة عام 1932
יוסף אבו ראשד, צולם בשנת 1932

يوسف أبو راشد أول شاحنة نقل، وكان عدد الشاحنات بالقرية عام 1948 ثماني شاحنات، وكان فيها سيارات أجرة تعمل بين الطيرة وحيفا، وفي أواسط الأربعينات أسست مجموعة من السكان شركة "تكسيات المستقبل".

عمل عدد من أهالي الطيرة في مصانع حيفا وميناءها ومصفاة النفط ومعامل الاسمنت والتبغ وغيرها. وقد عمل عدد في معسكرات الجيش البريطاني الذي أقام حول الطيرة عدة معسكرات على أراض صادرها من السكان أنفسهم.

يقسم أهل الطيرة بلدتهم إلى حارتين رئيسيتين هي الشمالية والقبلية، وتسمى الحارة الشمالية أيضاً حارة الدير، وفي القبلية الزلاقة والقف والزاوية. حارة الزقزوق في الشرق والجامع في الغرب والمنزول في الوسط، والباشية بين المنزول والزقزوق، وكان في وسط البلد سوق عامرة.

المنزول اسم منطقة في مركز البلد، ومن اسمها يفهم أنها كانت ساحة ومضافة عامة، وكان فيها مسجد قديم ومبان أثرية. بني هذا المسجد على مبنى كنيسة قديمة، وكان قد قلّ استعماله بعد بناء مسجد حديث غير بعيد عنه. قام الإسرائيليون بهدم المسجد القديم وما حوله وأقاموا في المكان حديقة عامة محاذية للشارع المؤدي إلى المقبرة الرئيسية اسمه بالعبرية شارع

«هحروب» أي الخروب. أما المسجد المركزي، فيقول لاجئو القرية، إن الإسرائيليين قد حولوه إلى كنيس اسمه « إم هبنيم» أي أم البنين، ويقع اليوم في شارع «هبلماح».

الحياة الاجتماعية

كان بالقرية نادي شباب الطيرة الرياضي، وحركة النجادة لتدريب الفروسية وكانت هذه الحركة تقوم بفعاليات اجتماعية وشاركت في الدفاع عن القرية أثناء الحروب والثورات. وأقيمت في الطيرة فرقة كشافة بقيادة مثقال بهلول.

كان بالقرية مقاهٍ وبها أجهزة راديو تسمع الموسيقى والأخبار، وكان فيها حكواتي، ووصل القرية أيضاً مسرح دمى وكان فيها دار عرض لأفلام السينما.

أما العائلات التي سكنت في الطيرة حتى احتلالها فهي: الأبطح، الباش، باكير، البحيري، بدر، تيّم، حجير، درباس، أبو راشد، الريان، زيدان، السعدي، سلوم، السلمان، عبد القادر، العبويني، علّوه، عمّورة، عويس، أبو عيسى، الغبن، غنام، أبو غيدا، الفار، قبيعة، أبو ليل، المحمود، مدردس، المصاروة، منصور، الناجي، يعقوب، أبو حسان، الأمين، عمرين، ذيب، العُرم، أبو سير، الحلبي، الخراب، أبو عمر، زهرة، أبو جاموس، أبو ظاهر، إدريس، أبو جراس، زبن، الجربوع، الكايد، عودة، عباس، الغرارة، حسين، آمنة، النجمة، عثمان، الخطيب، النمرود، محمود، عبد الفتاح، عباس، البطل، زيتون، عبد الحليم، كتيلة، زعكور، الزواوي، الشايب، العسل، الشبلي، غنايم، البدوي، إسماعيل، أبو يونس، الحاج، الشيخ، فرعون، بدران، بهلول، قزلي والقصيني.

المسجد الذي يستعمل اليوم ككنيس «إم هبنيم»

מסגד הכפר, משמש היום כבית כנסת ״אם הבנים״

כיבוש אלטירה

ב- 12 בדצמבר 1947 ביצעו אנשי האצ"ל מתקפה רצחנית על כפר אלטירה. בספר תולדות ההגנה נכתב שהמתקפה גרמה להריגתם של 13 אנשים. העיתון "פלסטין" דיווח כי בין ההרוגים היו גם ילדים וזקנים. דיווח של האצ"ל מדבר על קבוצה של כ- 20 חמושים, הגיעו קרוב לבית צדדי בכפר, זרקו לעברו רימונים, ירו מנשקם האישי ונסוגו דרך המטעים לכיוון כביש החוף, שם חיכה להם רכב.

העיתון ניו יורק טיימס דיווח על עשרה פצועים בנוסף ל-13 הרוגים, הריסת בית אחד, וגרימת נזק למספר בתים נוספים. מקורות אחרים מספרים שהבית שפוצץ היה בן שתי קומות, שייך למשפחת חג'יר, בשכונה הצפונית, וכי מספר ההרוגים היה 17, ביניהם ילדים, נשים וזקנים, וכי תינוק נמצא בריא ושלם בין ההריסות.

בעקבות מקרה זה, החלו תושבי אלטירה להתכונן לעימותים נוספים, קנו נשק וקראו למתנדבים חמושים מחוץ לכפר לעזור להם. משלחת של שלושה אנשים מהכפר, עבד אללה סלמאן, יוסף אבו אלחאג' וחאפד' אלנג'ם, יצאה למצרים לבקש נשק מהוועד הערבי העליון. תושבי הכפר מספרים שנשק הגיע אחרי זמן מה אך הוא היא נשק ישן ומקולקל.

במהלך השבועות שלאחר מכן, ספג הכפר התקפות נוספות, וחמושי הכפר תקפו מצדם מטרות יהודיות. ב-5 בפברואר 1948 - על פי דיווח רשמי בריטי -ביצעו הכוחות היהודיים מתקפת ירי על הכפר במשך שעה ועשרים דקות, ללא נפגעים, וללא תגובה מתוך הכפר.

ב- 28 בפברואר, תקפו חמושים מאלטירה שיירה יהודית וגרמו לה אבידות ונזק. כח בריטי הגיע למקום והפסיק את המתקפה.

ב- 20 באפריל, ניסו הלוחמים של אלטירה להיכנס לעיר חיפה כדי לעזור בהגנה על העיר. נסיון זה לא צלח כיוון שהבריטים כיתרו את העיר ולא היה אפשרי לחמוק מהם. באותו יום הפגיזו יהודים את הכפר לאורך שעות רבות, תושבים רבים נאלצו לצאת מבתיהם ולמצוא מחסה באזור באב אלנהר, (ליד כפר סמיר, לכיוון החוף) הרחק מטווח ההפגזה.

بيت المختار عبد الله سلمان، أصبح مركزاً للشرطة الإسرائيلية.
בית המח׳תאר עבד אללה סלמאן, הפך לתחנת המשטרה בטירת כרמל

المختار عبد الله سلمان
המח׳תאר עבד אללה סלמאן

ביום ה- 22 באפריל, יום נפילת חיפה, עמד כפר אלטירה בפני מתקפה רחבה במקביל למתקפה של כוחות ההגנה על חיפה. מטרת המתקפה הייתה ככל הנראה למנוע הגעתם של כוחות ערביים נוספים לאזור ולכפר.
באותם ימים, הציע צבא ההצלה הערבי להעביר משפחות לירדן. ב- 23 באפריל הופיעו גם סירות מהים והציעו את שירותם להעברת משפחות לחופי לבנון. מספר קטן של אנשים אכן עלה לסירות, ומספר לא קטן עלו לרכבים של צבא ההצלה. קרוב לעפולה, התפצלה שיירת הרכבים, חלק המשיכו לכיוון ירדן וחלק הגיעו לאזור ג׳נין ונמסרו לידי הצבא העיראקי.
בינתיים, נותרו בכפר כמה מאות תושבים, וצעירים חמושים כדי להגן עליו. היהודים כבשו את הגבעות מסביב לכפר, כמו אלכבאביר השייכת לאלטירה.
ימים ספורים אחרי נפילת חיפה, היה נסיון של כוחות ההגנה לכבוש ולהשתלט על אלטירה. לפי בני מוריס, המתקפה החלה בשעה 1:40 לפנות בוקר ה- 25 באפריל. במתקפה נעשה שימוש במרגמות "האון" ומקלעים. כוח בריטי הגיע במהרה למקום והפסיק את המתקפה, אך היא חודשה למחרת אחרי עזיבת הכוח הבריטי. לפי מוריס, הכח הבריטי, זה שהגיע בלילה וזה שהגיע בצהרי היום שלמחרת והפסיק את שתי המתקפות סייע בפינוי משפחות מהכפר למקום מבטחים מחוץ לכפר. העיתון ניו יורק טיימס דיווח שהכפר הופגז במתקפה זו הפגזה כבדה. העיתון הביא גם את גרסת ההגנה שהכפר הוא בסיס צבאי ערבי מרכזי. ב- 5 במאי התקיים עוד מבצע פינוי משפחות מאלטירה למקומות מבטחים, וכ- 600 אנשים הועברו לאזור ג׳נין ושכם.
ההתקפות של ההגנה נמשכו כשבוע. ב- 13 במאי ביצעה חטיבת אלכסנדרוני של ההגנה מתקפה נוספת כושלת. על פי ההגנה, סיבת הכישלון הייתה העדר מודיעין מדויק על מערך ההגנה של האויב.
בספר "טירת אלכרמל, האדמה והאדם" של עבד אלסמד אבו ראשד, שהוא גם פליט מהכפר, נכתב כי הישראלים, אחרי שהתקשו לכבוש את אלטירה, העבירו מסר דרך אחד האסירים מהכפר אצלם כי הם מעוניינים במשא ומתן עם החמושים בכפר. הם קבעו ישיבה ליום 14.7.1948 בפאתי הכפר. משלחת מאלטירה שכללה את יוסף אבו ראשד, אחמד ע׳ידא, נאיף עבד אלמחמוד, חסן עלו, אחמד סלימאן

אלסאדק, סלימאן חג׳יר ואת איש הקשר כרם אלפהד, הגיעה לפגישה עם שבתאי לוי, ראש העיר חיפה דאז, קצין בהגנה בשם קריסטין וספקטר המח׳תאר של אחוזה. הישיבה הייתה מתוחה. הפלסטינים הבינו שהם נדרשים להיכנע ללא תנאים. שמעו משבתאי לוי כי מוטב להם להיכנע אחרי שחיפה נפלה, למסור את נשקם ולהוציא את הזרים מקרבם, בתמורה להבטחה שלו שאיש לא יפגע בהם. המשלחת הערבית אמרה שאינה בוטחת בדברים הללו וכי הם מסרבים להיכנע. שבתאי לוי הודיע שהוא נותן להם שעתיים להחזיר לו תשובה על ההצעה שלו. אנשי אלטירה לא החזירו שום תשובה. בשעה 14:05, אחרי שעברו שעתיים, מטר של פגזים נפל על אלטירה משלושה כיוונים: מזרח, צפון ודרום, ומטוסים הפגיזו מהאויר. שבעה גברים ושלושה ילדים נהרגו. הלוחמים והמשפחות נאלצו לצאת מהכפר. כוחות ההגנה המשיכו לכתר את הכפר במשך יומיים אחרי שהלוחמים יצאו. וביום 17.7.1948 נכנסו הכוחות הישראלים לכפר שנפל.

לפי תולדות ההגנה, הכפר נפל ב 16 ביולי, במהלך קרבות עשרת הימים שבין שתי ההפוגות, וכי בהתקפה הזו, שבמהלכה נכבשו גם כפר לאם ואלסרפנד, נעשה שימוש בפעם הראשונה בספינות מלחמה שהפגיזו את הכפר מהים.

התושבים האחרונים שהיו עדיין בכפר, גורשו לכיוון ג׳נין, שכם וטולכרם, חלקם נלקחו בשבי. תושבי הכפר מספרים כי 300 - 400 מתושבי הכפר העבירו את הימים האחרונים שלהם בתוך מערות גדולות על הר עראק אלשיח׳ הקרוב לכפר. הישראלים שנכנסו לכפר הורו להם לרדת, קיבצו אותם בחצר אלמנזול במרכז הכפר, ולאחר מכן העלו אותם על משאיות ואוטובוסים והורידו אותם ליד הכפר רמאנה באזור ג׳נין, והורו להם להמשיך לג׳נין.

ככל הנראה, חלק מתושבי אלטירה הגיעו לכפר עין ע׳זאל השכן. דיווח של מזכ״ל הליגה הערבית דיבר על 28 פליטים מאלטירה שהועלו באש בעוד הם חיים בסוף יולי באזור עין ע׳זאל. אך, נציג האו״ם ברנודט הודיע שהאו״ם חקר את הטענה ולא מצא עדויות על קיום טבח זה. גם ההגנה הודיע שאין שחר לטענה זו. בני מוריס כותב על אירוע שריפה ליד עין ע׳זאל של גופות שנמצאו במצב רקבון מתקדם, חיילים ישראלים שרפו את הגופות שאין לדעת איך אנשים אלה מתו ומי הם.

ד. מחמד עקל, כותב שהיו שני מקרי שריפה. לדבריו, תושבי אלטירה מזכירים לעתים תכופות את המקרה הזה שעלה מראיון עם רחמה אבראהים אלחאג׳, אשר זומנה להעיד בפני משקיפים של האו״ם, וכך היא סיפרה: ” כאשר הגענו מזרחית לכפר אללג׳ון (מגידו), אמרו לנו היהודים בערבית: תרדו מהאוטובוסים, כל אחד יישב על צרור הבגדים שלו, ותשבו בצורת מעגל. היינו צמאים וביקשנו מים. היהודים אמרו תחכו. הלכו לכיוון האוטובוסים, חזרו כשכל אחד מהם מחזיק [ארגז] פח, הם שפכו את שיש בתוך הפח על הבגדים ועל הזקנים. הציתו אש והלכו. הייתי צעירה ויותר חזקה מהאחרים. זה היה בנזין ולא מים. ברחתי רחוק מהאש, הסתתרי מאחורי סלע עד הבוקר. ראיתי את האש בוערת והאנשים נשרפים וזועקים לעזרה. בבוקר הלכתי לכיוון השריפה, ראיתי כמה גופות מפוחמות, פחדתי מאוד ולא נשארתי כדי לראות מי וכמה. רצתי עד הכפר זלפה (ליד צומת מגידו), נפלתי מעייפות ופאניקה. תושבי זלפה טיפלו בי ולקחו אותי לג׳נין“.

הכפר היום

העיר טירת כרמל נבנתה על רוב שטח הכפר ועל אדמות הפליטים. הישראלים הרסו את כל בתי הכפר מלבד כמה בתים שניתן לזהות אותם במקום. בחלקם גרות משפחות

ישראליות. בית המח'תאר עבד אללה סלמאן משמש כתחנת המשטרה של טירת הכרמל. מבנה בתי הקפה קיים ברחוב העצמאות פינת הפלמ"ח, משמש בחלקו ככל הנראה כנגריה וחלקו שייך לבית הכנסת שהוקם על המסגד ממול. בית הספר לבנים היה מתחם של שני מבנים, מבנה אחד - שהיה לכיתות הנמוכות - עומד היום על גבעה נטוש והרוס חלקית, אולם השני הפך לחלק מבית הספר שיפמן שבעיר. בית הספר לבנות במרכז העיר הפך למכולת.
באלטירה היו מספר בתי קברות. העיר טירת הכרמל הרסה את כולם מלבד בית הקברות המרכזי הממוקם בסוף רחוב החרוב. בימים אלה נבנית באזור שכונת מגורים חדשה וכביש נסלל בסמוך לבית הקברות. באזור יוקם, לפי השלטים באזור, פארק לאומי. פליטים מהכפר הצליחו לסכם עם החברה המבצעת את העבודות בשטח לשמור על גבולות בית הקברות, שנראה נקי יחסית אך חלק מהמצבות שבורות ואבני קברים מפוזרות בשטח.
צפונית לבית הקברות, ניתן לראות את הגבעה שרוב בתי אלטירה עמדו עליה. שרידי בתים מפוזרים במקום, קבר השיח' ח'ליל עדיין קיים והרבה שיחי צבר מכסים חלקים גדולים ממנה.
בנוסף לעיר טירת הכרמל, הקימה מדינת ישראל על אדמות הכפר את קיבוץ החותרים ביוני 1948 דרומית לכפר, ב- 1949 את מושב מגדים, ב- 1952 את ביה"ס החקלאי כפר גלים, ב- 1953 את בית צבי, לאחרונה נבנו על אדמות הכפר גם מפעלי אלביט לאקטרוניקה באזור באב אלנהר (שער הנהר) וכן מוקם שם בימים אלה מגרש כדורגל חדש, שכונת כפר סַמיר נבנתה על אדמת כֻּפר סְמֵיר של הכפר, ומלון מרידיאן על אדמת אלעזיזיה.

كومة الحجارة في مركز الصورة هي ما تبقى من بيت عائلة حجير الذي فجرته عصابة الايتسل وقتلت أفراد العائلة

האבנים במרכז התמונה הן שרידי בית משפחת חג'יר אשר אנשי האצ"ל פוצצו על בני המשפחה בדצמבר 1947

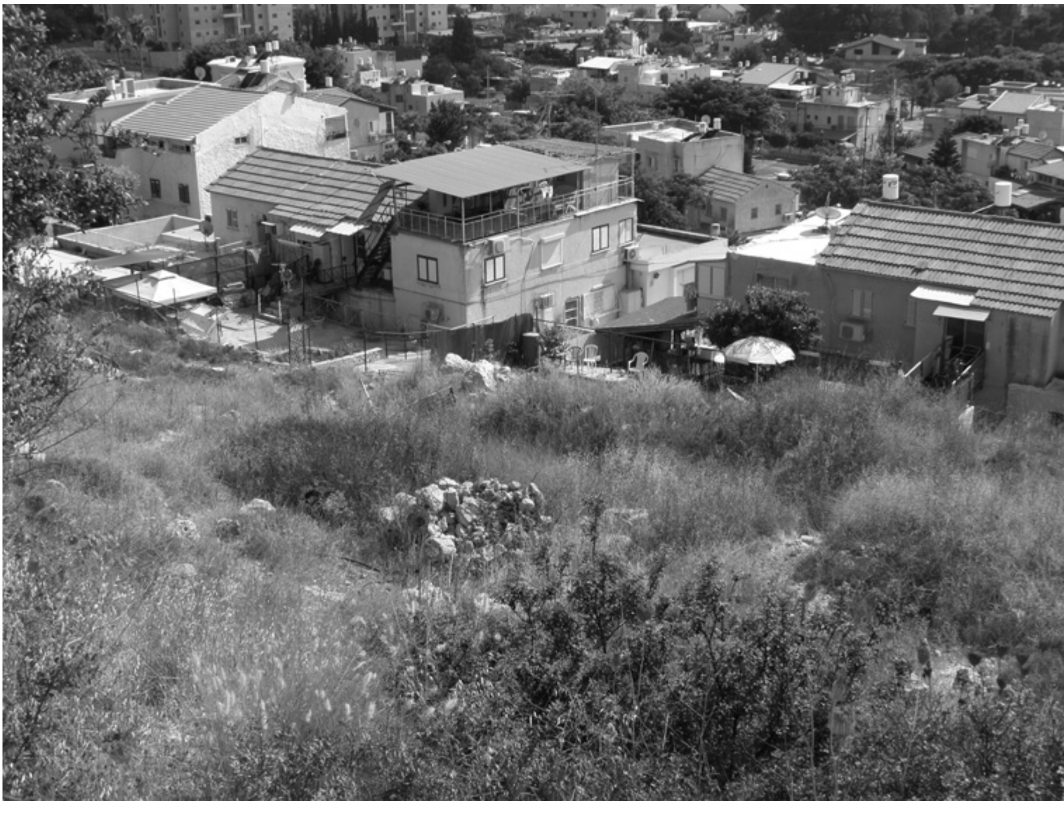

احتلال الطيرة

في 12 كانون الأول\ ديسمبر 1947, أغارت عصابة الإرجون (الإيتسل) بالقنابل على الطيرة, في أثناء الجولة الأولى من القتال. وقد تم ذلك في عيد الحانوكاه عند اليهود, واقترن بست هجمات إرهابية أخرى شنتها العصابة نفسها في أماكن عدة من فلسطين. ويذكر «تاريخ الهجناه» أن الغارة أدت إلى مقتل 13 شخصا في الطيرة, وكشفت صحيفة «فلسطين» عن وجود أطفال وشيوخ في جملة الضحايا. وجاء في تقرير الصحيفة أن الجماعة المغيرة كانت مؤلفة من 20 رجلا تقريباً, وأنها اقتربت من منزل منفرد في طرف القرية وقذفته بالقنابل. ثم إن المهاجمين أطلقوا نيرانهم على المنازل قبل أن ينسلوا عائدين عبر بساتين الزيتون, إلى حيث كانت شاحنة في انتظارهم. وذكرت صحيفة «نيويورك تايمز» وقوع عشرة جرحى فضلا عن مقتل ثلاثة عشر شخصاً وتدمير منزل واحد وإصابة عدة منازل أخرى بأضرار. وتذكر مصادر أخرى أن المهاجمين نسفوا بيتاً مؤلفاً من طابقين في الحارة الشمالية، تابع لعائلة حجير، وبلغ عدد الضحايا 17 شخصاً بينهم رجال ونساء وأطفال، وسلم طفل رضيع وجد بين الأنقاض.

استعد أهل الطيرة للمواجهات فاشتروا سلاحاً واستدعوا متطوعين مسلحين من خارج القرية لمساعدتهم في الدفاع عن أنفسهم. وقد خرجت بعثة من القرية ضمت يوسف أبو الحاج وحافظ النجم وعبد الله سلمان إلى مصر لطلب السلاح من الهيئة العربية العليا، وجاء السلاح بعد ذلك فاسداً.

وخلال الأسابيع اللاحقة, تعرضت القرية لهجمات عدة، وقام مسلحون من القرية بمهاجمة أهداف يهودية حول الطيرة. في 5 شباط\ فبراير 1948, شنت القوات الصهيونية هجوماً استمر ساعة وثلاثين دقيقة, ولم يسفر عن وقوع ضحايا, استناداً إلى بلاغ رسمي بريطاني جاء فيه أنه لم يصدر عن القرية أية ردة فعل .

في 28 آذار 1948 شن المسلحون من الطيرة هجوماً على قافلة صهيونية وكبدوها خسائر كبيرة، إلى حين جاءت نجدة بريطانية فتوقفت المعركة.

في 20 نيسان حاول المقاتلون من الطيرة كذلك الوصول إلى حيفا للمساعدة في الدفاع عنها إلا أنهم لم يستطيعوا لأن الجيش البريطاني كان قد أحكم الطوق على المدينة، وفي نفس اليوم قصف مسلحون يهود القرية لعدة ساعات فاضطرت العائلات إلى الخروج من المنازل والاختباء في منطقة عراء عند باب النهر.

وفي الصباح الباكر من 22 نيسان \ أبريل, يوم سقوط حيفا، شن هجوم كبير على الطيرة, ترافق مع هجوم الهجناه على حيفا. وكان هدف الهجوم, كما يبدو منع التعزيزات العربية من الوصول إلى حيفا.

في هذه الأيام عرض جيش الإنقاذ نقل العائلات إلى الأردن، وظهرت يوم 23 نيسان زوارق في البحر تعرض نقل الناس إلى السواحل اللبنانية، فأخذت الزوارق عدداً قليلاً بينما غادر أغلب الناس بسيارات جيش الإنقاذ، وعند العفولة انقسمت القافلة على اثنتين، فغادر نصفها إلى الأردن وتوجه النصف الآخر إلى منطقة جنين ومن هناك إلى بغداد بسيارات الجيش العراقي.
في هذه الأثناء بقي المسلحون في الطيرة للدفاع عنها، واحتل اليهود التلال المحيطة بالقرية ومنها الكبابير التابعة لقرية الطيرة.
المحاولة الأولى للاستيلاء على القرية تمت بعد أيام قليلة من سقوط حيفا. ويذكر المؤرخ الإسرائيلي بني موريس أن الهجوم وقع في الساعة الواحدة والدقيقة الأربعين من صباح 25 نيسان\ أبريل, وأن مدافع الهاون والرشاشات استخدمت فيه. لكن سرعان ما حضرت وحدة بريطانية إلى مكان الاشتباك, وتوقف إطلاق النار. وفي زعم موريس أن البريطانيين ساعدوا في إجلاء بعض النساء والأطفال, وفي إيصالهم إلى مأمنهم. ويضيف موريس أن الهجوم استؤنف صباح اليوم التالي بعد أن غادر البريطانيون, واستمر إلى أن وصلت وحدة بريطانية أخرى في وقت لاحق من النهار, ونظمت عملية إجلاء أخرى. وجاء في صحيفة "نيورك تايمز" أن القرية قصفت قصفاً شديداً بمدافع الهاون. ونقلت الصحيفة ادعاء الهجناه أن الطيرة كانت قاعدة عربية رئيسية. وفي 5 أيار \ مايو, بذل مسعى ثالث لنقل مزيد من السكان إلى أماكن آمنة, فنقل نحو 600 شخص إلى جنين ونابلس, استناداً إلى موريس.
استمرت الهجمات نحو أسبوع. وفي 13 أيار\ مايو, شن لواء ألكسندروني التابع للهجناه هجوماً مني بالفشل. ويذكر "تاريخ الهجناه" أن المحاولة باءت بالفشل, والسبب الأساسي كان عدم توفر معلومات دقيقة عن نظام العدو الدفاعي في القرية.
يذكر عبد الصمد يوسف أبو راشد في كتابه أنه لما رأى الإسرائيليون أن الطيرة لا تسقط بعثوا برسالة مع أحد الأسرى يطلبون التفاوض مع المسلحين في الطيرة وحددوا الاجتماع يوم 14.7.1948 على أطراف الطيرة الجنوبية، فتوجه من الطيرة يوسف أبو راشد وأحمد أبو غيدا ونايف عبد المحمود وحسن علّوه وأحمد سليمان الصادق وسليمان حجير وكرم الفهد حامل الرسالة، واجتمعوا مع ممثلين إسرائيليين هم رئيس بلدية حيفا شبتاي ليفي وسبكتر مختار أحوزه وكريستين ضابط في الهجناه. كان الاجتماع متوتراً وفهم منه الفلسطينيون أنه مطالبون بالاستسلام. وسمعوا كلاماً من شبتاي ليفي معناه أنه من الأفضل أن يستسلموا بعد أن سقطت حيفا وأن يسلموا لهم سلاحهم ويخرجوا الغرباء من بينهم وهو يتعهد ألا يمسهم أحد بأذى. قال الوفد العربي أنهم لا يثقون بهذا الكلام ويرفضون الاستسلام. أعطى شبتاي ليفي الوفد العربي مدة ساعتين للرد على اقتراحه إلا أن مسلحي الطيرة لم يرسلوا أي جواب. عند الساعة 14:05 أي بعد انتهاء الساعتين بدأت تنهال القذائف على الطيرة من الشرق والشمال والجنوب، وقصفت طائرات من الجو. فقتل سبعة رجال وثلاثة أطفال واضطر المقاتلون والعائلات إلى النزوح عن الطيرة، وظلت القرية محاصرة لمدة يومين دخلت بعدها القوات الإسرائيلية القرية في 17.7.1948. .
سقطت القرية, بحسب ما جاء في "تاريخ الهجناه", في 16 تموز\ يوليو خلال معارك الأيام العشرة التي فصلت بين هدنتي الحرب. ويشير كلام هذا المصدر إلى أن احتلال الطيرة وغيرها من القرى في قضاء حيفا, مثل كفر لام والصرفند كان بليغ الدلالة إذ استعين فيه لأول مرة بنيران القوات البحرية لمساندة القوات البرية. وكان الهجوم على الطيرة جزءاً من عملية بحرية أوسع نطاقاً, أسفرت عن احتلال كفر لام والصرفند في الوقت نفسه. فقد قصفت السفينة الحربية، إيلات، القرية قبل أن تتحرك القوات البرية لاحتلالها. أما السكان الذين كانوا لا يزالون فيها, والذين

صمدوا تحت الحصار مدة تزيد على الشهرين, فقد طردوا في معظمهم إلى مثلث جنين، نابلس، طولكرم, أو احتجزوا في مخيمات أسرى الحرب, وذلك استنادا إلى بني موريس.

ويذكر أهل القرية أن حوالي 300 – 400 شخص من اهل الطيرة كانوا يختبئون في مغارة على سفح جبل قرب البلد يسمى عراق الشيخ، وبعد أن دخل الإسرائيليون الطيرة أجبروهم على النزول من الجبل، جمعوهم في ساحة المنزول بمركز البلد ثم حملوهم في شاحنات إسرائيلية ونقلوهم دخول إلى منطقة رمانة وأمروهم بالتوجه إلى منطقة جنين.

ويبدو أن بعض سكان الطيرة لجأ إلى قرية عين غزال المجاورة إذ ذكر الأمين العام لجامعة الدول العربية أن 28 شخصا من لاجئي الطيرة أحرقوا أحياء هناك في أواخر تموز\ يوليو. غير أن وسيط الأمم المتحدة, الكونت فولك برنادوت , صرح أن مراقب الأمم المتحدة زار المنطقة في 28 تموز\ يوليو ولم يجد أي دليل يدعم ادعاء وقوع المجزرة. ويورد موريس الردّ الإسرائيلي بأن الأجساد المحروقة في عين غزال إنما هي جثث وجدت في حال متقدمة من التعفن فأحرقها الجنود الإسرائيليون. وهو يضيف أن ليس هناك دلائل تشير إلى المكان الذي جاء هؤلاء الأشخاص منه, أو إلى كيفية موتهم.

وحول حادثة أخرى، أفادت الشاهدة رحمة إبراهيم الحاج التي استدعيت إلى نابلس للمثول أمام مراقبي الهدنة بالآتي: «عندما وصلنا شرقي اللجون قال اليهود: انزلوا من الباصات، وكل واحد يجلس على صرة ملابسه على شكل دائرة. كنا في غاية العطش وطلبنا الماء، قال اليهود بالعربية: انتظروا، وذهبوا في اتجاه الباصات وعاد كل واحد منهم يحمل تنكة وبدأوا يصبون محتوياتها على الصرر وعلى العجزة، ثم أشعلوا النار فيهم وذهبوا. كنت أصغر وأقوى من البقية، فلما شممت أن السائل بنزين وليس ماء، هربت إلى الجهة البعيدة عن النار وجريت واختبأت تحت صخرة إلى الصباح، وكنت أرى النار مشتعلة والناس يصرخون ويستغيثون، وفي الصباح ذهبت إلى مكان المحرقة، وعندما وقع بصري على عدة جثث متفحمة، استبد بي الرعب، فلم أبق لحظة واحدة لأعدهم. وجريت إلى أن وصلت إلى قرية زلفة حيث وقعت على الأرض من الرعب والإعياء. اعتنى بي أهالي القرية ثم أخذوني إلى جنين».

القرية اليوم

تحتل مدينة طيرة كرمل الإسرائيلية موقع القرية. هدم الإسرائيليون كل مباني الطيرة سوى بعض المنازل التي ما زالت ماثلة للعيان، تسكن عائلات إسرائيلية بعدد قليل منها، ويستعمل بيت المختار عبد الله سلمان كمركز شرطة. ما زال مبنى المقاهي موجوداً، اليوم بتقاطع شارع «هعتسمئوت» (الاستقلال) وشارع «هبلماح»، ويستعمل جزء منه كمشغل وجزء آخر تابع للكنيس «إم هبنيم» المجاور القائم في المسجد.

كان في الطيرة عدة مقابر، هدمها الإسرائيليون كلها ما عدا المقبرة المركزية، التي تجرى حولها في هذه الأيام أعمال شق شارع وبناء حي سكني إسرائيلي جديد لمدينة طيرة كرمل، وحسب اللافتة المنصوبة بالمكان سيتم إنشاء حديقة «وطنية» بالمنطقة، ويتم بناء جدار يشكل فاصلاً بين الشارع المحاذي وبين المقبرة بناء على طلب بعض لاجئي القرية الذين أصروا على متابعة الأمر. تنتشر المقبرة على ثلاثة أجزاء منفصلة يمر فيها واد جاف وطريق صغير شق حديثاً. المقبرة نظيفة نسبياً لكن عدداً من القبور مهشم وحجارتها مبعثرة.(انظروا صورة الغلاف الخلفي)

المبنى المركزي لمدرسة الطيرة يستعمل كمدرسة إسرائيلية وأصبح جزءاً من مدرسة كبيرة اسمها مدرسة «شيفمان»، أما المبنى الآخر من المدرسة والذي كان قبل النكبة مدرسة للصفوف الدنيا (أول وثان) فهو مبنى مهجور ومهدوم جزئياً. وما

زال مبنى مدرسة البنات موجوداً في مركز المدينة الإسرائيلية ويستعمل كدكان.

سفح الجبل الذي قامت عليه معظم بيوت الطيرة يزخر بركام المنازل المهدمة وتكثر فيه أشجار الصبار، ويشاهد فيه مقام تعلوه قبة، هو مقام الشيخ خليل.

بالإضافة إلى مدينة طيرة هكرمل، أنشأت إسرائيل على أراضي القرية كيبوتس هحوتريم في حزيران\ يونيو 1948, جنوبي موقع القرية. وبعد عام, أقيم موشاب مجديم. وفي سنة 1952, بنيت المدرسة الزراعية كفار جليم على أراضي القرية, ثم ألحقت بها بيت تسفي في سنة 1953.، واقيمت مصانع : «البت» للأكترونيكا عند باب النهر، حيث يقام أيضاً ملعب كرة قدم جديد هناك اقيم حي كفار سَمير ومجمع تجاري «حيفا» بمنطقة كفر سْمير، وفندق المريديان في منطقة العزيزية.

المصادر – מקורות

– عبد الصمد الحاج يوسف أبو راشد، طيرة الكرمل – الأرض والإنسان، الأردن، 1993

- עבד אלסמד אלחאג׳ יוסף אבו ראשד, טירת אלכרמל - האדמה והאדם, ירדן, 1993. (ערבית)

– مصطفى كبها، من دفاتر النكبة (18): طيرة الكرمل: حكاية نضال وصمود وتهجير، في الموقع الإلكتروني www.arabs48.com/?mod=articles&ID=63587

– محمد عقل، طيرة الكرمل:حكاية كفاح ورحلة عذاب وتهجير، في الموقع: www.arabs48.com/?mod=articles&ID=71345

– الموسوعة الفلسطينية، دمشق، 1984.

- (האנצקלופדיה הפלסטינית, דמשק, 1948)

– وليد الخالدي، كي لا ننسى، بيروت، 1997.

(וליד אלח׳אלדי, (ערבית) כדי שלא נשכח, בירות, 1997)

– زيارة القرية (ביקור באתר הכפר)

- Salman Abu Sitta, The Palestinian Nakba 1948, 2000
- Walid Khalidi, All that Remains, 1990
- www.wikipedia.org
- www.Zochrot.org
- www.palestineremenvered.com

مدرسة الطيرة - مبنى الصفوف الدنيا

בי״ס: אגף כיתות נמוכות

עדות

האג׳ר אלבאש - אם חסין
שנת לידה: 1922
מקום לידה: טירת חיפה

תאריך ראיון: 18.5.2012
מקום ראיון: בית המרואיינת בטירת כרמל
מראיינים: רנין ג׳ריס וחסן קֶסיני

هاجر الباش وحسن قصيني
האג׳ר אלבאש וחסן קֶסיני

חסן: את יודעת יא חאג׳ה עם מי דיברתי לאחרונה? היא רוצה לדבר איתך גם?

אם חסין: עם מי?

חסן: עם חַ׳ולה

רנין: מי זאת ח׳ולה?

חסן: ח׳ולה היא בת אחותה של אם חסין. אחותה ד׳אבלה. היום היא חיה בארה״ב מזה 17 שנה. הגעתי אליה דרך אתר האנטרנט של אלטירה. שאלה אותי אם אני מכיר את הדודה אם חסין? התחלתי לצחוק. אמרתי לה בטח שאני מכיר. ונתתי לה את מספר הטלפון של אם חסין. כל יום אני מדבר איתה, וכל יום היא שואלת לשלומה של אם חסין.

רנין: תאמרי לי, יא חאג׳ה, את שמך המלא ומתי נולדת.

אם חסין: אני לא זוכרת באיזה שנה נולדתי, אבל אני בת 90. שמי האג׳ר סלים אלאבטח. נולדתי באלטירה. בעלי הוא מחמוד קאסם אלבאש.

רנין: אם אבקש ממך לחזור בזיכרון לימי אלטירה, מה יעלה לך בראש?

אם חסין: מה אני אגיד. לא היה כסף או דברים כאלה. האנשים חיו מהאדמה שלהם. כל האדמות האלה מכאן עד עתלית. גידלנו הכל, הבשר היה זול, דגים היו זולים. חלק מאנשים עבדו בתעשיית סיד, חלקם ייצרו פחם, הביאו עצים ועשו מפחמות. אבא שלי היה בן 60, היה הולך ברגל מאלטירה עד עתלית. אני זוכרת שהייתה לנו חלקת אדמה, זרענו בה חומוס, ונשים מבוגרות מעין חוד באו ועבדו באדמה.

רנין: כמה אדמות היו לאבא שלך?

אם חסין: היו לו הרבה אדמות. האדמה שלו התחילה מתחנת רכבת חוף הכרמל עד הקמפ (המחנה הצבאי הבריטי). כל האדמה הזו קראו לה אדמת אלאבטח, של משפחת אלאבטח, זה היה לאבא שלי ולדודים שלי, נג׳יב, עבד אלכרים וסאלח. הם חפרו בארות מים והשדות היו רבים. גידלנו חצילים, מלוח׳יה, עגבניות, מלפפונים, אבטיח, מלון וכל דבר. כשהיינו קטנים עבדנו באדמה, עזרנו, כל הכפר עבד באדמות, בנים, בנות, נשים, כולם.

רנין: האם את זוכרת את בית הספר של אלטירה?
אם חסין: כן, בוודאי. בית הספר קיים עד היום. היו שלושה בתי ספר, אחד מהם לבנות. הבניין עוד קיים. היום הוא חנות. בית הספר היה רציני. ילד שהגיע לבית הספר עם שיער ארוך היו שולחים אותו הביתה, קודם כל תסתפר ואחר כך תבוא. אז גם נתנו מכות לילדים. לטובת הילד. אני נשבעת, בית הספר הוציא אנשים מצוינים. הבן שלי למד בבית הספר. מי שרצה להמשיך יותר מכתה ז׳ היה ממשיך תיכון בחיפה.
רנין: את למדת בבית הספר?
לא, אני לא למדתי שם. אבל אני זוכרת את השיח׳ עתיק שלימד אותי קצת, תלמידים נתנו לו כיכר לחם בתמורה ללימודים, למדתי אולי שבועיים. בסוף, בנים ובנות הלכו יותר לבית הספר, אבל תמיד בנים הלכו יותר מבנות. האנשים פחדו על הבנות שלהם.
רנין: באיזה שנה התחתנת?
אם חסין: הייתי בת 13. לא זוכרת באיזה שנה.
רנין: ספרי לי על החתונה שלך.
אם חסין: לא הייתה מסיבה ולא כלום, לרוע מזלי (צוחקת). התחתנתי ביום ששי. סעיד אלג׳רבוע, חתנו של בעלי, נסע לשוק אלג׳רינה בחיפה כדי לקנות דברים לחתונה. מישהו ירה בו בשוק והרג אותו. מת והחתונה בוטלה. זה היה בשנות השלושים, התקופה של המרד. הקבר שלו קיים עד היום. בסוף התחתנו ללא מסיבה. אבל בדרך כלל, בחתונות היו חפלות. הייתה חלקת אדמה משורית, כמו חצר, בה עשו טקסי החתונה, היו מלבישים את החתן יפה, אחרי טקס מקלחת, הגיעו לחצר, הביאו סוסים, 7-8 סוסים, היו מקשטים הסוסים עם שרשראות זהב והיו רוקדים בחצר. החפלה מסתיימת עם ערב, בערב היו לוקחים את החתן לבית שלו.

רנין: והכלה?
אם חסין: הבנות של הכפר היו יפות. רק מעט בנות לא היו יפות. בכל זאת הצעירים התחתנו עם בנות מהכפרים השכנים, עין ע׳זאל, עין חוד, אג׳זם. גם לכלה הייתה חפלה והאנשים שרו לה.
חסן: אולי תשירי לנו איזה שיר של חתונות?
אם חסין: אני לא זוכרת, נשבעת לך, פעם ידעתי הרבה שירים.
חסין: את זוכרת ששרת בחתונה של הבן של המח׳תאר?
אם חסין: כן, אבל לא זוכרת עכשיו את השירים.
רנין: מה היה שמו של המח׳תאר?
אם חסין: שמו עבד אללה אלסלמאן. הבית שלו קיים עד היום.
חסן: את רוצה לספר על הגרמני שאנשי אלטירה הרגו אותו?
אם חסין: כן. יש אזור בדרך לחיפה, היום יש שם קניון חיפה ובונים עכשיו מגרש כדורגל חדש, לאזור הזה קראו באב אלנהר [שער הנהר]. שם היו הרבה זיתים לגרמנים וקראנו לזה « זיתי הגרמנים». יום אחד, גבר מאלטירה נכנס למטע של הגרמנים כדי לגנוב זיתים. בעל המטע ראה אותו, ירה בו והרג אותו. הגרמנים הציעו לשלם כופר למשפחה אבל אנשי אלטירה סירבו. אמרו שלא מקבלים כסף תמורתו. רוצים לנקום. אנשים מאלטירה תפסו גבר גרמני ואמרו שלא נשחרר אותו עד שתביאו את מי שהרג את הבן שלנו. האנגלים הביאו את הגרמני. אחד הזקנים מאלטירה, היה לו נשק, נתן את האקדח לאחד הצעירים ואמר לו תירה בו. הצעיר ירה בגרמני והרג אותו במקום. הסיפור הזה מוכר. האזור של באב אלנהר מפורסם כי היהודים אספו אותנו שם לפני שגירשו אותנו ב 48.
רנין: מה את זוכרות מהאנגלים.
אם חסין: אני זוכרת איך האנגלים שחטו

בעלי חיים. היו מביאים את העז, קושרים אותו עם הרגליים לעץ זית, ועם הגרזן נותנים מכה אחת וכורתים את הראש. אני פחדתי מהדבר הזה. אנחנו לא כך שוחטים (צוחקת). האנגלים היו גם מביאים בגדים טובים מאנגליה והיו מוכרים לפלסטינים במחיר זול. אני זוכרת סיפור של אבו סיר, איש מאלטירה, לקח בגדים ולא שילם, אמר להם שיביא כסף מחר. לא הביא. האנגלים הבינו שהוא לא יביא כסף אז ירו בו והרגו אותו.

רנין: האם האנגלים הציקו לאנשי אלטירה? האם הגיעו לכפר?

אם חסין: לא הרבה. הם היו מתאמנים בנשק קרוב לכפר. אישה אחת מהכפר, שמה לטיפה, קיבלה כדור בגרון, טיפלו בה ולא נהרגה, אבל איבדה את הקול שלה.

חסן: האנגלים עשו חשבון לאנשי אלטירה. פעם הגיע לאזור מפקד חדש והחליט שהוא רוצה למצוא פתרון ולשלוט בעניינים. הוא הגיע לכפר בג׳יפ שלו עם כמה חיילים ונפגשו עם המח׳תאר עבד אללה סלמאן. המח׳תאר קיבל אותם, אירח אותם והייתה ישיבה. בסוף הישיבה יצא המפקד כדי לנסוע בג׳יפ ואז גילה שהג׳יפ בלי גלגלים, צעירים מהכפר פירקו את ארבעת הגלגלים. הוא השתגע, חזר למח׳תאר והתחנן שיחזירו לו את הגלגלים. מאז, הוא לא חזר לכפר.

רנין: האם אנשים מאלטירה הצטרפו למורדים?

חסן: בוודאי. היה איש ידוע מאלטירה שמו אלשיח׳ רשיד, הוא היה מקורב לעז אלדין אלקסאם. הדוד שלי אבראהים קסיני, גם הוא היה עם אנשי אלקסאם. הדוד הזה נפטר בסוריה.

אם חסין: המורדים היו מגיעים לבית כלשהו, דופקים בדלת, מבקשים אוכל והאנשים היו נותנים להם. אני זוכרת פעם שהאנגלים נכנסו לכפר, אספו את האנשים באלמנזול, חצר הכפר, בתוך הבתים הם הרסו דברים, זרקו לרצפה את המזרונים והשמיכות, ערבבו את הקמח עם השמן. הם חיפשו אנשים שעזרו למורדים. היו מעבירים את הגברים ליד הג׳יפ שלהם, בתוך הג׳יפ הסתתר משת»פ מהכפר והוא סיפר לחיילים האנגלים מה כל אחד מהכפר עשה. אחר כך הם עצרו כמה צעירים ולקחו אותם לבית המעצר בכרכור.

רנין: מה קרה ב 48?

אם חסין: היהודים היו תוקפים את הכפר. היו אומרים לנו תיכנעו. אבל מה ניכנע? אנחנו בבתים שלנו. הם שלחו שליחים וביקשו מהמח׳תאר להיכנע ולהסגיר את הכפר. המח׳תאר פחד ולא העז לעשות דבר. אני זוכרת שהיו לנו בבית 50 שקים של גרגירי חומוס, בעלי ביקש מהמח׳תאר אישור בכתב כדי למכור אותם. המח׳תאר אמר שהוא לא יכול עזור ואמר לו לך תבקש אישור מהיהודים. טוב, העיקר שהיהודים היו אומרים אם תיכנעו לא ניקח מכם כלום. יוסף אלראשד וסיף אלדין אמין אמרו שלא ניכנע ונילחם. בסוף היהודים נכנסו לכפר בלילה, הפגיזו אותנו וירו עלינו כל הלילה עד הבוקר. תושבי אלטירה יצאו מהכפר והלכו להתחבא במערות על גבעת עראק אלשיח׳. בסוף הם כבשו את הכפר, הרסו את הבתים, הרסו את הבית שלנו ושקי החומוס בפנים.

חסן: בתקופה ההיא, כאשר היהודים תקפו כמה פעמים את הכפר, הנשים היו לוקחות את הילדים ומתחבאים בתוך המערות שבעראק אלשיח׳. אלה היו שתי מערות גדולות מאוד. כך היו מתגוננים.

אם חסין: כן. היינו לוקחים קצת מזון כמו קמח ושמן כדי לאכול. אני הייתי עם חמשה ילדים, שתי בנות ושלושה בנים, אני ובעלי, יחד שבע נפשות.

באותו בוקר, אחרי המתקפה, עמד איש מהכפר, שמו ח׳אלד אבו אלנֶס, עמד בתחתית הוואדי ונופף בדגל לבן. האנשים הבינו שאפשר לצאת מהמחבוא. ירדנו מההר לכיוון הכפר. פתאום החלו לירות עלינו. הכדורים עברו מעל הראשים שלנו. האח של אבו מחמוד, צעיר בן 15 קיבל כדור ונהרג. אני והמשפחה שלי לא הלכנו לכיוון הכפר, הלכנו לוואדי אבו אלג׳אע כדי להתחבא שם, ליד בית הספר. הגענו לוואדי, היהודים ירו עלינו והרגו זקן אחד, לקחו לנו את המזרונים, הבגדים והמזון שהיו על החמור וזרקו אותם. הם ציוו על בעלי שיישאר עם הזקן הירוי, ואותנו הנשים והילדים לקחו למרכז הכפר. הזקן הזה נתן לי לפני שימות 30 לירות פלסטיניות וביקש לתת אותן לאשתו. אני נתתי לה אותן, וכל פעם שהיא פוגשת אותי היא מודה לי שהבאתי לה את הכסף. הזקן מת וקברו אותו בבית הקברות של שכונת חג׳יר.

חסן: זאת אומרת שהיהודים היו כבר בתוך הכפר כאשר ירדתם מעראק אלשיח׳?

אם חסין: נכון. הם היו בתוך בית הספר, צפו בנו וירו עלינו. בסוף אספו אותנו במרכז הכפר, באלמנזול, היינו מאות אנשים, הביאו לנו אוכל ומים. הכפר היה מלא אנשי צבא יהודים. היינו במצור בתוך אלטירה יותר מחודש. בסוף הביאו כ- 25 אוטובוסים, העמידו אותם ליד משפחת יעקוב וברחוב ליד בתי הקפה. התחילו להעלות אנשים לאוטובוסים ולהסיע אותם. חלק מהצעירים הם לקחו למעצר, גם בעלי היה בין העצורים. הוא התחיל לצעוק אני רוצה את הילדים שלי. ענו לו נביא לך אחר כך את הילדים. את בעלה של אחותי ד׳אבלה, הם הכו ועינו ולקחו אותו למעצר שלושה חודשים, בסופם שאלו אם הוא רוצה להישאר במדינה או להצטרף לאשתו בסוריה? אמר שלא רוצה להישאר כאן ועבר לסוריה. לפני שעלינו לאוטובוסים, הצבא אמר לנו אם מישהו רוצה משהו מהבית או מהמכולת שייקח אתו. האוטובוסים היו עמוסים, בפנים ועל הגג, מלאים באנשים ובחפצים שלהם.

רנין: האם היו עוד הרוגים מהכפר?

אם חסין: כן. אני זוכרת שהיהודים נכנסו לשכונת משפחת חג׳יר, שמו פצצות ליד שני בתים בקצה הכפר, שני הבתים התפוצצו, 13 אנשים נהרגו. אישה אחת ממשפחת חג׳יר הייתה נשואה וגרה בחיפה, כאשר התחילו עימותים בחיפה היא באה לאלטירה עם הילדים שלה כי זה נראה לה יותר בטוח. היא והילדים שלה נהרגו בפיצוץ. היה עוד זקן, אבו חמזה, היהודים הרגו אותו ליד הכפר ביום שכבשו אותו.

חסן: יש עוד סיפור על אנשים מאלטירה שנשרפו ומתו אחרי שהוצאו מהכפר. מדובר בקבוצת אנשים, בעיקר זקנים שהיו בכפר, העלו אותם על אוטובוס והסיעו אותם עד העמק ליד אללג׳ון [מגידו], הורידו אותם מהאוטובוס והשאירו אותם בשדות. היה קיץ, תקופת קציר. היהודים הבעירו את השדה. 10 אנשים נשרפו ומתו והשאר כ- 40 ניצלו. מהמתים אני שמעתי על עבד אלקאדר סלאם ואשתו, אחמד אלעוואָ, רחמה אלשרביני, עאישה אבו עליא, חמדה אבו ראשד, לילא ע׳נאם. אנשים אומרים למה עזבתם את אלטירה? יכלתם להישאר שם. לא נכון. אנחנו אפילו לא ברחנו. הכריחו אותנו לעזוב את הכפר.

אם חסין: אנחנו נוסעים באוטובוסים, נהיה חושך. האוטובוס עצר באיזה מקום, ירדנו וישנו על האדמה ועל הכביש. פתאום מטוסים התחילו להפגיז אותנו. היו אתי שתי בנות, אחת בת שנה, אמינה שמה, ועוד תינוקת בת 20 יום. לקחתי התינוקת, ברחתי, ושכחתי

את בתי אמינה. הגענו לכפר רמאנה, בדרך לג׳נין, נכנסנו למסגד ונשארנו בו עד הבוקר. בבוקר הגיעו משאיות של ירדנים, לקחו את הנשים והילדים לירדן. זה היה רחוק. בירדן עצרנו בחניון. הייתי עם חמשה ילדים, אחי, אחותי ובנה הנכה.

רנין: מה קרה עם אמינה? הבת ששכחת?

אם חסין: אחותו ז״ל של אבו חסין בעלי, הייתה צעירה אז, הביאה לי את אמינה לרמאנה. נשבעת לך, עד שביאה לי אותה לא שמתי לב בכלל ששכחתי אותה. לא רק אני. אני יודעת על אישה שלקחה את הכרית במקום הבן שלה. בירדן ישנו בחניון, היה מאוד קר בלילה. אחרי תקופה קצרה המשכנו לסוריה, גרנו קצת במחנה הפליטים אלנירב ליד חלב, משם עברנו לעפרין, אזור הכורדים ליד הגבול עם טורקיה, אחר כך חזרנו לכאן לאלטירה. במסע ההוא היה קשה. היינו בלי אוכל וביקשנו נדבות. אנשים לא התייחסו אלינו יפה. זקן אחד בסוריה אמר שמכרנו את המולדת שלנו. לא נתן לנו אפילו מים. בסוף האונר״א התארגן והביא אוכל. כל זה הייתי לבד עם הילדים. בעלי נשאר בארץ כי עצרו אותו היהודים. הוא דאג שנחזור. מישהו מהכפר, סוחר, היה מביא סחורה מסוריה, היו לו חמורים וסוסים, דרכו קיבלנו מסר מבעלי שהוא רוצה שנחזור. חזרנו עם הצלב האדום. נסענו ברכב שלהם, אני, הילדים שלי, אחי סבחי, ילד מאלכבאביר שמו עת׳מאן ועוד אשה זקנה. אמא שלי נשארה בסוריה. אפילו לא הספקתי להיפרד ממנה. הרכב הוריד אותנו ליד עפולה. משם שכרנו חמורים, הגענו לעספיא ולמחרת המשכנו לחיפה. אחותי ד׳אבלה, הייתה אישה חזקה, עזבה את בעלה בסוריה, באה עם הילד שלה, רצתה לקבל אזרחות כאן ולגור בארץ, אבל המשטרה הישראלית רדפה אותה כי היא הייתה אישה לאומנית. בסוף גירשו אותה מהארץ, ורשמו שאסור לה להיכנס שוב. נפגשתי איתה רק אחרי 15 שנה כאשר ביקרתי בירדן.

רנין: טוב, מה עשיתם בחיפה?

אם חסין: גרנו בוואדי אלנסנאס כשנה. היה קשה. אין עבודה ואין אוכל. חיפה הייתה ריקה. גרנו אצל דודה שלי. בעלי כבר יצא מהכלא, הוא היה כמה חודשים במעצר מיום כיבוש אלטירה. יום אחד הוא הלך לאלטירה כדי לבדוק מה המצב. מצא את הבית שלנו הרוס. כאשר כבשו את הכפר, המטוסים הפציצו והרסו חלק מהבתים.

חסן: רוב בתי הכפר עמדו עד 1965 ואז הרסו אותם. בהתחלה שיכנו בהם יהודים ואחר כך בנו בשבילם בניינים חדשים, הוציאו אותם מהבתים שלנו והרסו את הבתים.

אם חסין: חזרנו לאלטירה, הבית היה הרוס, גרנו בצריף. בעלי התחיל לעבוד באדמות של אנשי אלטירה. כמובן אצל יהודים כי כבר הפקיעו את האדמות. הוא חכר את מטעי הזיתים של אלטירה. כולנו עבדנו אתו, אני והילדים. גרנו בצריף עד 1962. אני, בעלי ו-12 ילדינו. הצריף לא היה על האדמה שלנו. זו הייתה אדמת נפקדים. באותה שנה היהודים החליטו להוציא אותנו כי רצו לבנות קופת חולים ולפתח את האזור. בתמורה נתנו לנו את חלקת האדמה הזאת, כאן בטירת כרמל, בנינו בית ומאז אנחנו גרים כאן.

شهادة

الحاجة هاجر الباش
أم حسين (1922)
طيرة حيفا

تاريخ المقابلة: 18/5/2012
مكان المقابلة: بيتها في الطيرة

أجرى المقابلة: رنين جريس وحسن قصيني

حسن قصيني: بتعرفي يا حجة مع مين حكيت من فترة وقالت بدها تحكي معك؟

ام حسين: مين؟

حسن: خولة

رنين: مين خولة؟

حسن: خولة بنت أخت أم حسين، بنت أختها ذابلة. عايشة اليوم بأمريكا من 17 سنة، وتعرفت عليها من خلال موقع الطيرة بالانترنت. لما تعرفت عليها سألتني، بتعرف خالتي أم حسين؟، صرت أضحك وقلت لها طبعا بعرفها، وأعطيتها رقم أم حسين. والله كل يوم بتحكي معي وبتسألني كيف خالتي، وسلّم لي على خالتي أم حسين.

رنين: إحكي لي يا حجة اسمك الكامل ومواليد أي سنة.

أم حسين: مش ذاكرة أي سنة خلقت، بس أنا عمري 90 سنة. اسمي هاجر محمد سليم الأبطح، من مواليد الطيرة وزوجي محمود قاسم الموسى الباش.

أسماء أخوتي: عادل، صبحي، عبد اللطيف، خالد، وذابلة، فضة، حنيفة وحليمة.

رنين: إذا برجعك لأيام الطيرة، شو بخطر على بالك؟

أم حسين: شو بدي أحكي لك، لا كان في مصاري ولا كان إشي، كانت الناس عايشة من الأراضي، كل هاي الأراضي من هون لعتليت، كل إشي كنا نزرع، واللحمة كانت رخيصة، والسمك كان رخيص. كانت عايشة العالم بمهد الله. كانوا يعملوا توانه، التون هذا حفرة اللي كانوا يعملوا الكلس فيها. كانت الناس بالطيرة تعمل مشاحر (مفاحم)، هاي كانت للفحم. أبوي كان عمره 60 سنة وكان يطلع مشي من الطيرة لعتليت، كانت يشتغل بالحجار بالشوارع. إحنا كان عندنا أرض زارعينها حمص، وييييجو يشتغلوا عندنا نسوان كبار ختياريات من عين حوض.

رنين: أبوك شو كان يملك أراضي؟

أم حسين: كانت أرضنا كبيرة. من عند محطة قطار حوف هكرمل ولعند الكامب (معسكر الجيش)، هاي كان يقولوا لها أرض دار الابطح، كانت لأبوي وأعمامي، عمي نجيب وعمي العبد وعبد الكريم وعمي صالح. كانوا باحشين بيارة والبساتين كثيرة، كنا نزرع باذنجان وملوخية وبندورة وخيار وبطيخ وشمام وكل إشي، احنا لما كنا

صغار كنا ننزل مع أبوي على الأرض نشتغل. كل أهل البلد كانت تشتغل بالأرض، الاولاد والبنات والنسوان، كله كان يشتغل بالأرض.

رنين: متذكرة مدارس الطيرة؟

أم حسين: آه طبعاً، المدرسة بعدها موجودة لليوم. بالطيرة في ثلاث مدارس، كان في مدرسة للبنات. مدرسة البنات بعدها موجودة لليوم. اليوم صارت دكانة. المدرسة كانت جديّة، يعني الولد اللي ييجي مش حالق شعراته يقولوا له: روح احلق وبعدين تعال ع المدرسة، وكانوا يضربوا الأولاد، هذا كله عشان مصلحة الأولاد. والله، تخرّجت ناس من المدرسة ممتازين. ابني تعلم فيها. واللي كان بدّه يكمل تعليمه بعد صف سابع كان ينزل على الثانوية بحيفا.

رنين: وأنت تعلمت فيها؟

أم حسين: لا ما تعلمت. بس بتذكر الشيخ عتيق وكنّا نتعلم عنده وكنّا نوخذ له كل واحد رغيف خبز. يمكن تعلمنا عنده جمعة أو جمعتين مش أكثر. بس بالآخر صارت الأولاد والبنات يروحوا ع المدرسة. الاولاد تروح أكثر من البنات عشان الناس كانوا يخافوا على بناتهم.

رنين: أنت أي سنة تزوجت؟

أم حسين: كان عمري 13 سنة، بس مش ذاكرة اي سنة تزوجت.

رنين: احكي لي عن عرسك؟

أم حسين: لا كان عرس ولا شي على حظّي (ضاحكة). لمّا تجوزت كان يوم جمعة، سعيد الجربوع جوز أخت زوجي راح على سوق الجرينه بحيفا حتى يجيب أغراض للعرس، وهو بالسوق قوّسوه وانقتل والعرس توّقف. هاي كانت بسنوات الثلاثين بفترة الثورة. قبره بعده موجود لليوم. بالآخر تزوجنا بدون عرس وبدون اشي. بس بباقي الأعراس كانوا يعملوا احتفالات، يعني كان عنا بالطيرة قطعة أرض مكشوفة، كانوا يغسلوا العريس ويغنوا له ويزينوه ويجيبوا الخيل، حوالي 7 أو 8 حصونة، ويحطّوا عليها قلايد ذهب ويرقصوا فيها بالساحة. ولما تغيب الشمس كانوا يحملوا العريس ويروّحوه على الدار.

رنين: والعروس؟

أم حسين: والله بنات البلد كانوا حلوات، يعني قلائل اللي شكلهم مش حلو. بس كانوا الشباب يجيبوا بنات من القرى حوالينا، من عين غزال ومن عين حوض ومن إجزم. العروس كانوا كمان يغنوا لها ويحتفلوا فيها.

حسن قصيني: يلا غنيّ اغنية من أيام زمان

أم حسين: والله ما أنا ذاكرة إسّا، بس كنت حافظة كثير أغاني.

حسن قصيني: متذكرة لمّا غنّيتِ بعرس ابن المختار؟

أم حسين: آه، بس مش ذاكرة الأغنية.

رنين: شو كان اسم المختار؟

أم حسين: كان اسمه عبد الله السلمان وبيته بعده موجود لليوم. بالطيرة كان في أربع مخاتير، بس مش ذاكرة شو غنيّت.

حسن القصيني: بدي تحكي لنا عن الألماني اللي قتلوه أهل الطيرة؟

أم حسين: في منطقة بالطريق للطيرة، وين اليوم كنيون حيفا وملعب الفوتبول الجديد، كان يسموها باب النهر، وكان فيها كثير زيتون للالمان، وكانوا يقولوا له "زيتون الألمان". مرّة كان في واحد من الطيرة يسرق زيتون من أرض واحد ألماني، قام الألماني طخّه والزلمة مات. أجا واحد ألماني وقال لأهل الطيرة بنعطيكم ديّة، قالوا له: "ديّة ما بنقبل ديّة، ولا قروش بعديّة"، ما بنقبل، بدنا نوخد بالثار. راحوا أهل الطيرة ومسكوا واحد من الألمان وقالوا لهم: ما بنتركه حتى تجيبو اللي قتل ابننا. راحوا الانجليز وجابوا الألماني. أجا واحد من الختيارية معه فرد وأعطاه لواحد من

الصغار وقال له: طخّه. قام الولد طخّه والألماني مات. هي القصّة معروفه ومنطقة باب النهر معروفة لأنه فيها اليهود جمعونا بال 48 ورحّلونا.
رنين: شو متذكرة عن الانجليز؟
أم حسين: بذكر كيف كان الانجليز يذبحوا الدواب. كانوا يجيبوا العنزة ويربطوها بإجريها بالزيتونة، ويجيبوا ساطور وبضربه واحده يقطعوا لها راسها. كنت أخاف من هذا المظهر. احنا ما بنذبح هيك الدواب (ضاحكة). كان الانجليز كمان يبيعوا أواعي لأهل الطيرة، كانو يجيبوا من انجلترا أواعي منيحة ويبيعوهم بسعر رخيص للفلسطينيين. مرّة واحد من الطيرة اسمه أبو سير، أخذ أواعي وما دفع لهم، ولما طلبوا مصاري قال لهم: بعطيكو بكرة. بس لمّا شافوا إنه ما راح يدفع قاموا طخّوه.
رنين: كان الانجليز يزعجوا أهل الطيرة وييجو ع البلد عندكم؟
أم حسين: مش كثير، بس كانوا يتمرنوا ع السلاح ويضربوا فشك ومرة واحدة من بلدنا اسمها لطيفة أجت فيها فشكة بحلقها، ما ماتت وتعالجت بس بطلت تحكي.
حسن قصيني: الانجليز كانوا يخافوا من أهل الطيرة. مرة كان ضابط جديد وقال أنا لازم ألاقي حلّ مع أهل الطيرة. أجا ع البلد مع جنود وأجا عند المختار عبد الله السلمان. المختار استقبلهم وقعدوا عنده، بس لما خلص الاجتماع وطلع برّة لاقى الجيب تبعه واقف على الحجار وبدون عجال (ضاحك). انجنّ الضابط ورجع عند المختار وصار يترجاه عشان يرجعوا العجال، ومن يومها ما رجع هذا الضابط ع الطيرة.
رنين: الطيرة كان فيها ثوار؟
حسن القصيني: طبعاً، كان عندنا شخص معروف اسمه الشيخ رشيد، كان من جماعة القسام. عمي إبراهيم القصيني كان كل الوقت مع القسام وكان أهل البلد يسموه القسامي إبراهيم قصيني. مات بسوريا.
أم حسين: كان الثوار ييجو يدقوا ع الأبواب يطلبوا ياكلوا والنسوان تعطيهم أكل. مرّة دخلوا الانجليز ع بلدنا وجمعوا أهل البلد بالمنزول، وخلطوا الزيت بالطحين وكبّوا الفراش واللحف. لما نزلت أهل البلد وتجمّعت، صاروا يوخذوا رجال من البلد ويمرقوهم من جنب الجيب، وكان معهم شخص خاين اللي يفسد على الناس ويقول هذا عمل هيك وهذا عمل هيك. بعدين جمّعوا الشباب اللي بدهم يعتقلوهم وأخذوهم على معتقل كركور.
رنين: شو صار بال 48؟
أم حسين: صار اليهود ييجو علينا ويقولوا لنا: سلّموا. طب ما إحنا ببيوتنا! شو بدنا نسلّم. صاروا يبعثوا واسطات تروح وتطلب من المختار إنه يسلّم البلد. المختار كان يخاف وما كان يسترجي يحكي. بذكر كان يومها عنا خمسين شوال حمص، وجوزي راح يجيب ورقة من المختار عشان يتصرف فيهن. المختار قال له ما بقدر أساعدك، روح أطلب من اليهود. المهم اليهود قالوا إذا بتسلموا ما راح نوخذ منكم إشي. بس أجا يوسف الراشد وسيف الدين الحاج أمين، وقال ما بدنا نسلّم وبدنا نحارب. المهم، فات اليهود علينا بالليل وصاروا يضربوا علينا كل الليل وللصبح. أهل الطيرة بهذا الوقت طلعوا على العراق. الحمصات ضلّوا بالدار وانهدّت الدار عليهم. مش بس دارنا اللي هدوها، في كمان دور ثانية اللي قصفوها.
رنين: شو هاي العراق؟
حسن قصيني: العراق هذا جبل قريب من الطيرة وكل نسوان الطيرة كان يوخذوا الأولاد ويروحوا يتخبوا فيه. هو اسمه عراق الشيخ.
أم حسين: لما ضربوا علينا بالليل ولا حدا إنخدش لأنه كنا متخبين بالمغارة بالعراق، والمغارة كانت

طويلة وكبيرة. أخذنا معنا شوية مونة، زيت وطحين، عشان نوكل إحنا والأولاد. أنا كان معي خمس أولاد، بنتين وثلاث أولاد وأنا وجوزي سبعة. لما طلع الصبح أجا واحد اسمه خالد أبو النص، حامل حطّة، ووقف بقاع الوادي وصار يشوّح فيها. لما شافته الناس صارت تنزل من الجبل. واحنا نازلين واللا صار الطخ علينا والفشك فوق روس العالم. أخوه لأبو محمود، كان شاب عمره 15 سنة، أجت فيه فشكة ومات. احنا ما مشينا مع الناس ورحنا على واد أبو الجاع عشان تنخبّى فيه. هذا كان جنب المدرسة. لما نزلنا ع الواد كان معنا ختيار. أجا الجيش علينا وطخّوا الختيار وكبّوا الفراش والطحين اللي معنا اللي كنا محمّلينهم على الحمار وقالوا لجوزي: انت إبقى مع الختيار وانتو النسوان انزلوا على البلد لتحت. الختيار قبل ما يموت أعطانا 30 ليرة فلسطيني وطلب إنه نوصلهم لزوجته. والله قعدت سنين مرته كل ما تشوفني تشكرني إني أعطيتها المصاري. المهم، الختيار مات وجابوه دفنوه بالطيرة بمقبرة دار حجير.

حسن قصيني: يعني لما انتو كنتو بالعراق، الجيش كان بالطيرة؟

أم حسين: صحيح، كانوا قاعدين بالمدرسة ويراقبونا ويطخّوا علينا. المهم جمّعونا اليهود بالطيرة بمنطقة المنزول، كنا مئات، وصاروا يجيبوا لنا ميّ وأكل. البلد كانت تنخل نخل جيش. ظلّوا محاصرينّا بالطيرة أكثر من شهر، وبعدين جابوا حوالي 25 باص، صفّوهم من عند دار يعقوب ولتحت ع الشارع عند القهاوي. صاروا يطلعوا الناس بالباصات ويرحلوهم. قسم من الشباب حبسوهم وجوزي معهم. جوزي صار يقول لهم بدي أولادي، قالو له: بعدين بنجبلك أولادك. جوز أختي ذابلة ضربوه وعذّبوه وحسبوه حوالي 3 أشهر، وبعدين قالوا له: بدك تظلّ هون والا تلحق مرتك ع سوريا؟، قال لهم: بديش أظل هون، ودّوني على سوريا. قبل ما نطلع بالباصات، الجيش قال لنا: اللي بدّه اشي من بيته أو الدكانة يوخذ معه ع الباص. الباصات كانت مليانة من جوّة ومن برّة أغراض وفراش وناس.

رنين: في كمان أشخاص اللي انقتلت من الطيرة بفترة النكبة؟

أم حسين: طبعاً، بذكر اليهود فاتوا على حارة دار حجير وحطّوا لغم جنب بيتين كانوا على طرف البلد. البيتين تفجروا وماتوا 13 شخص. كان في واحدة من دار حجير، كانت ساكنة بحيفا وهربت هي وأولادها ع الطيرة عشان تحتمي وماتت هي وأولادها بالانفجار. في كمان ختيار اسمه أبو حمزة، قتلوه اليهود بالوعر لما فاتوا على الطيرة.

حسن قصيني: في قصة عن أشخاص من الطيرة اللي ماتوا محروقين بعد ما طلعوا من الطيرة. اللي صار انه لما طلعت أهل الطيرة، بقي بالبلد حوالي 50 ختيار. حملوهم بالسيارة واطلعوهم عند اللجون، وتركوهم بالسهل وكان وقتها حصيدة والأرض قمح، واليهود حرقوا الأرض. 40 شخص نجيوا وحوالي عشره احترقوا، بذكر منهم عبد القادر السلام وزوجته، أحمد العوّا مش من الطيرة بس كان بالطيرة بفترة التهجير، رحمة الشربيني، عايشه أبو عليا، حمدة أبو راشد، ليلى خليل غنّام. أهم إشي لما حدا يسألنا ليش هربتو من الطيرة وكنتو بتقدروا تظلكم؟، أنا دايماً بصير أشرح للناس إنه احنا ما هربنا واحنا اجبرونا نطلع.

أم حسين: لما صار المسا، صارت الدنيا عتمة والباصات وقّفت بشي شارع، والناس نزلت من الباصات وصارت تفرش بالشارع حتى تنام. احنا نزلنا من الباصات من هون، والطيارات أجت علينا وصارت تضرب علينا بالهوا. أنا

كان معي بنتين، بنت عمرها 20 يوم وبنت عمرها سنة اسمها أمينة. حملت اللي عمرها 20 يوم والبنت اللي عمرها سنة نسيتها. المهم، وصلنا على رمّانه، الناس تجمّعت بقلب الجوامع حتى طلع النهار. لما طلع النهار، أجت شاحنات من الأردن وحملت النسوان والأطفال على الأردن. الاردن بعيده عن رمانة والمسافة كانت طويلة. بالأردن رحنا على منطقة كراجات وكان معي خمس أولاد وأخوي وأختي وابنها المشلول

رنين: وشو صار مع بنتك اللي تركتيها؟

أم حسين: بنت حياة أخته لأبو حسين، كانت صبية، حملت بنتي وجابت لي إياها على رمانة. والله لما جابت لي اياها ما كنت حاسّة إني ناسية البنت. مش بس أنا اللي نسيت، في كمان واحدة اللي حملت المخدة بدل ابنها. المهم لما وصلنا على الأردن نمنا بالكراج، والبرد كان كثير كثير. بعد بفترة رحنا على سوريا وبعدين على حلب على مخيم النيرب وبعدين على عفرين على حدود تركيا عند الأكراد، وبعدين رجعنا ع الطيرة.

رنين: ليش انتقلتو أكثر من محل؟

أم حسين: الأردن بلد تعبان وما في ميّ ولا أكل، لكن بالشام وسوريا كان الوضع أحسن، ولهيك انتقلنا للشام، وبالشام قالوا إنه وضع اللاجئين أفضل بمخيم النيرب وفي هناك مساعدات أكثر فقررنا ننتقل لهناك. مش بس احنا اللي انتقلنا، كثير لاجئين انتقلوا معنا. بعدين أجت الجيوش العربية ونقلونا لعفرين، احنا ما بنقدر نعارض أو نقول إشي. والله كنا نشحد الأكل من الدكاكين. مرّة أجينا ع ختيار وإحنا بسوريا وكان معنا كثير أطفال، طلبنا منه ميّ للأطفال، قال لنا: فش ميّ، بعتو بلادكم وأجيتو بدكو ميّ؟! تركناه ورحنا. بعفرين، الناس ما ساعدتنا أبداً. بس بعدين أجت الأونروا وصارت تساعد.

رنين: وينتا قررتو ترجعوا من سوريا على الطيرة؟

أم حسين: جوزي بقي بالبلاد وهو اهتم إنه يرجعنا. كان في واحد من بلدنا يروح ع الحمير والخيل يجيب بضاعة من سوريا. المهم ابنه لهذا الزلمة كان بسوريا ورجع على الطيرة وجوزي استقبله وطلب منه إنه يلاقينا ويطلب منا نرجع ع الطيرة. إحنا رجعنا مع الصليب الأحمر، طلعت بالسيارة أنا وأولادي وأخوي صبحي وولد من الكبابير اسمه عثمان ومرة ختيارة. لمّا تركت سوريا ما شفت امي وما ودّعتها. السيارة وصلت على العفولة، وهناك تركونا بالشارع. استأجرنا ثلاث حمير وركّبنا الختيارة والأولاد وظلينا نمشي ونمشي لحد ما وصلنا الجلمة، ومن الجلمة طلعنا على عسفيا، والصبح طلعنا على حيفا، أختي ذابلة تركت جوزها وأخذت ابنها الصغير ولحقتنا عشان توخذ هوية وتبقى بالبلاد. هاي أختي ذابلة كانت قوية ووطنية وظلّ البوليس يلاحقها لحد ما مسكها ورجعها على سوريا، وإسرائيل سجلت اسمها إنه ممنوع تيجي ع البلاد بعد هيك. هاي رحلتنا وهاي رجعتنا.

رنين: وكيف بعدين شفتِ أختك ذابلة؟

أم حسين: أنا شفت اختي من بعد الرحيل بس قبل 15 سنة، لما طلعت ع الاردن شفتها هناك.

رنين: بحيفا شو عملتو؟

أم حسين: بحيفا قعدنا سنة بوادي النسناس وقتلنا الجوع، لا في شغل ولا إشي. حيفا كانت فاضية، ترنّي الجرس وما تسمعي حدا. احنا سكنّا عند عمتي، لليوم بعده البيت موجود. لما كنا بحيفا كان زوجي صار طالع من الحبس، لأنه مثل ما حكيت لك احنا رحلنا من الطيرة وهو حبسوه كم شهر. المهم، لما كنا قاعدين بحيفا جوزي راح على الطيرة ولاقينا بيتنا مهدود. الطيارات صارت تقصف الطيرة وهدمت قسم من البيوت.

حسن القصيني: معظم بيوت القرية بقيت وهدّوها بعد ال 65، يعني بالبداية سكّنوا فيها يهود

وبعدين بنوا لهم بيوت واطلعوهم.
أم حسين: لما أجينا على الطيرة ولاقينا بيتنا مهدوم قعدنا ببراكية، وصار جوزي يستأجر أراضي الطيرة اللي صادروها اليهود ويشتغل عندهم. كان جوزي كمان يضمن زيتون الطيرة. كنّا كلنا نشتغل بالأرض، أنا والأولاد وجوزي.

رنين: قديش قعدتو بالبراكية؟

أم حسين: قعدنا لسنة ال 62، كنّا أنا وجوزي و 12 ولد ببراكية. البراكية ما كانت على أرضنا وكانت على أرض أملاك غائبين. بعدين قرروا اليهود إنه يطلعونا من البراكية عشان بدهن يبنوا عيادة وبدهن يعملوا تطوير للمنطقة، وأعطونا هاي الأرض اللي احنا ساكنين فيها مكان البراكية.

رنين: كان في كمان عائلات غيركم سكنت بالطيرة بعد النكبة؟

أم حسين: كان في حوالي 20 عائلة بقيت بالطيرة، قسم منهم مش من أهل الطيرة وكانوا من قرى مهجرة حوالينا. بالآخر كل هاي العائلات تركت لأنه ما قدرت تعيش بالبراكيات لوقت أطول.

رنين: أولاد هاي العائلات بأي مدارس كانوا يتعلموا؟

أم حسين: كان في حوالي 70 ولد عربي بالطيرة، وإحنا اللي بقينا عملنا مدرسة صغيرة بوادي العين، وكان يعلّم فيها معلم اسمه عبد طوقان وكمان معلم من أم الفحم.

رنين: هل كان في مضايقات لهذي العائلات من اليهود اللي سكنوا بالطيرة؟

أم حسين: لا ما ضايقونا أبداً، وكانوا يحبّونا ويعملوا أعراس ويدعونا، اليهود اللي أجوا في البداية كانوا أتراك وعراقية ورومان، واللي قام بمشروع المدرسة كان عراقي من الطيرة اسمه أبو فؤاد، هذا كان معلم مدرسة ويعلّم بالفريديس وهو اللي أجا واهتم إنه تكون مدرسة للعرب بالطيرة.

رنين: انتِ شفتِ امك من بعد ما تهجرتو؟

أم حسين: إِسرائيل صار لها 64 سنة، وأنا صار لي 64 سنة ما شفت حدا من أهلي. طلعت مرّة على ألمانيا وشفت أخوي عبد اللطيف. كان كثير صعب. لما كنت ساكنة بالطيرة كانت أمي تيجي تزورني عشر مرات بالنهار. وأول مرّة حكينا كانت لما رحت عند أخوي على ألمانيا. أمي عاشت 110 سنين، وبس قبل 25 سنة، لما رحت ع ألمانيا حكيت معها مرتين.

في هذا المبنى المكون من طابق واحد كانت أربعة مقاهي الطيرة
בבניין הזה בן קומה אחת היו ארבעת בתי הקפה של הכפר הפלסטיני אלטירה

עדות

חסן מוסא קֶסֵיני

” משפחת קסיני היא חלק ממשפחת אלבאש. אני נולדתי ב 1944. כשהתחילה הנכּבה הייתי בן שלוש וחצי בערך. הצבא הירדני, של המלך עבדאללה בא כדי לפנות אותנו מהכפר. אספו אותנו באזור באב אלנהר ליד כֻּפְר סְמֵיר. הפינוי הזה הובן כהצלה ושמירה על חיינו. אולי בגלל זה קראו להם צבא ההצלה. בהתחלה הם פינו בעיקר נשים וילדים. אמרו לאנשים שבעוד שבועיים תחזרו לכפר. לאבא שלי היו חברים מעספיא. אחד מהם מסעד אלחמדאן, היה לא אוטובוס. הוא הגיע עם קבוצת אנשים מעספיא כדי לשכנע אותנו לא לנסוע לירדן וכי הם רוצים לארח אותנו בעספיא. אבא שלי הסכים. הסיעו אותו באוטובוס של מסעד אלחמדאן, אירחו אותנו בבתים שלהם, התייחסו אלינו מצוין. גרנו אצלם ארבע שנים. כל התקופה הזאת גרנו בבתים שלהם. כל המשפחה, אני, ההורים, האחים, אחיותיי ובעליהן. המדינה רשמה אותנו כאזרחים בעספיא. בשנת 1952 אבא שלי החליט לחזור לאלטירה, כפרנו. כל המשפחה עברה לאלטירה, חוץ ממני, הייתי בן שבע בערך, ואחי בן השמונה. נשארנו בעספיא בגלל בית הספר. שלא נפסיד את שנת הלימודים. אבא שלי והמשפחה מצאו את הבית שלנו עומד ריק. כל הבתים כמעט היו ריקים. גרו בבית ואיש לא שאל אותם מה הם עושים. עוד כ-10 משפחות חזרו לגור באלטירה. משפחת אלבאש, עבאס, אלקזלי ואבו זיד. אלה רוב המשפחות שנשארו בתחום מדינת ישראל. משפחה אחת בטמרה, מחמולת אלבאש, ומשפחת בהלול בעכו, משפחת אבו עיד ומשפחת עִ'נאם לא חזרו לכפר. כל המשפחות שחזרו גרו בצריפים. רק המשפחה שלי מצאה את הבית, כי הוא היה בקצה הכפר. היהודים לא הגיעו אליו. המשפחות האחרות נאלצו לגור בצריפים כי היהודים תפסו את הבתים שלהם וגרו בהם. בתחילת שנות ה-50 התחילו היהודים להיכנס לבתים של פליטי אלטירה. בשנות השבעים, היהודים התחילו לבנות בניינים חדשים, אז הם הרסו את הבתים שלנו ובנו בניינים. אני ראיתי איך היו הורסים את הבתים של הכפר. אחותי, הייתה

هنا كان المنزول
אלמנזול: חצר במרכז הכפר

נשואה ובינתיים גרה בבית אתנו, ראתה שהבית שלה התפנה כי המשפחה היהודית עברה לגור בבניין חדש, אז היא עברה לגור בו. הצליחה להישאר בביתה כחודשיים עד שהשלטונות פינו אותה והרסו את הבית. היהודים החליטו ועשו מה שרצו ואף אחד לא העז להתנגד. עם השנים השלטונות דחפו את שאר המשפחות הערביות לפנות את הצריפים ולעבור למקום אחר. הם הציעו פיצוי כלשהו תמורת הפינוי. כך רוקן הכפר עוד פעם מתושביו הערבים וגם מהבתים, שנהרסו כמעט כולם, על ידי השלטונות הישראלים. אבא שלי נשאר בבית עד 1975. בינתיים הוא הזדקן וחלה, אנחנו הבנים והבנות לא גרנו איתו. אני עברתי לגור בחיפה ב 1964 ובשנת 67 התחתנתי. המגורים באלטירה היו קשים. אין חשמל ואין מים בבית. ובצריפים היה עוד יותר קשה. החלטתי לגור בחיפה. אז אבא שלי עבר לגור אתי. כל המשפחות הערביות עזבו את אלטירה חוץ ממשפחת מחמוד קאסם אלבאש. הם סירבו לעזוב את טירת כרמל. הם פינו אותם כבר ב- 65 אבל התעקשו שימצאו להם מקום בטירת כרמל. אכן, נתנו להם חלקת אדמה במקום אחר בעיר, וכך נשארו.

היהודים לקחו את בית הספר שלנו, משתמשים בו גם כבית ספר. אני למדתי, אחרי הקמת המדינה, בבית הספר שלנו, אחרי שהפך לבית ספר יהודי, כמעט ששה חודשים. הייתי בן שבע שמונה. אני זוכר שמנהל בית הספר, שמו עזרא לניאדו, יהודי עיראקי, שידע ערבית מצוין, ראה אותי מסתובב ברחובות, אחז בידי ולקח אותי לבית הספר, הודיע לי שאני הולך ללמוד בבית הספר, לקח אותי לכיתה והודיע לתלמידים שיש להם תלמיד חדש בכיתה. לניאדו נהיה יותר מאוחר ראש העיר של טירת כרמל והיינו ביחסים טובים אתו עד שנפטר.

כל הידע שיש לי על הכפר קיבלתי מההורים שלי ומהספרים. כל החיים שלי נמשכתי לכפר, להיסטוריה שלו ולחיים בו. למרות שלא הייתה מודעות גבוהה לעניינים האלה כמו היום. אני מכיר את כל המשפחות של הכפר ואת הסיפורים שלהן. כיום יש בתוך מדינת ישראל כ- 700 אנשים פליטים מאלטירה. רובם גרים בחיפה, והשאר בעכו, טמרה, עספיא ואלפרידיס. כיום אני גם משתמש באנטרנט ופייס בוק כדי לשמור על קשר עם פליטי הכפר בחו"ל וכדי לתעד את ההיסטוריה של הכפר. אני ועוד כמה אנשים עוקבים אחרי מצב בית הקברות המרכזי של הכפר, היחיד שנשאר מתוך כמה בתי קברות, כדי שלא ייהרס. אנחנו תובעים לגדר את בית הקברות ולשמר אותו".

איך אתה רואה את השיבה?

שיבה היא דבר שחייב להתממש. זאת זכות שלי על הבית, על האדמה והרכוש. מי שגורש ממולדתו, זכותו לשוב. אם יתאפשר לי לשוב היום, אעשה זאת. בשיבה יש עשיית צדק, וצדק יש לעשות.

מה עם היהודים שכבר גרים באלטירה?

הם יכולים להישאר כשכנים שלי ואני שלהם, אפשר לחיות ביחד. הרכוש והאדמות שלקחו ניתן לפצות עליהם. אני לא רוצה לראות אף אדם ואף משפחה מפונה מהבית שלה.

شهادة

حسن موسى قصيني

"عائلة قصيني هي من عائلة الباش. أنا ولدت سنة 1944 في قرية طيرة حيفا. لما صارت النكبة كان عمري حوالي ثلاث سنين، أجا جيش الملك عبدالله عشان يطلعنا، جمعونا في منطقة باب النهر عند كفر سمير حتى يرحلونا للأردن، كأنه حماية وإنقاذ، طلّعوا الأولاد والنسوان، وكانوا يقولوا للناس بعد أسبوعين بترجعوا، لأبوي كان أصحاب من عسفيا، منهم مسعد الحمدان، أجا مع وفد من عسفيا ومعهم باص حتى يقنعونا ما نرحل، أبوي وافق يروح معهم، أخذونا بالباص على عسفيا، وتعاملوا معنا كضيوف وأعطونا بيوتهم نبيت فيها، ظلينا عندهم لمدة 4 سنين، كل المدة عندهم بالبيوت. كنا أنا وأخوتي وخواتي وجيزانهن. واحنا بعسفيا تم إحصاءنا. في سنة 1952 قرروا أهلي يرجعوا على بيتنا بالطيرة. والدي وأخوتي وخواتي نزلوا على الطيرة وسكنوا ببيتنا، كانت كل البيوت فاضية، سكنوا بالبيت ولا حدا سألهن. أنا كان عمري حوالي 7 سنين وأخوي أحمد عمره 8 سنين، ظلينا بعسفيا حتى نكمل دراسة بالمدرسة بعسفيا.

عائلات أخرى من الطيرة رجعت على الطيرة مثل أهلي، حوالي 10 عائلات، من دار الباش ودار عباس ودار القزلي ودار أبو زيد، وهم تقريبا كل عائلات الطيرة اللي ظلوا بالبلاد، ما عدا عائلة كانت بطمرة من دار الباش وعائلة بهلول في عكا ودار أبو عيد ودار غنام. العائلات اللي رجعت سكنت في بركسات كانت للانجليز ولكن احنا سكنا في بيتنا. بيتنا كان بعيد عن البلد. اليهود ما وصلوه. بدأ اليهود يسكنوا ببيوت أهل الطيرة وما كانوا يسمحوا لأصحاب البيوت ترجع تسكن فيها، لذلك سكنوا في براكيات أو بركسات.

اليهود بأول الخمسينات صاروا يسكنوا بالبيوت العربية وكانت البيوت ما زالت موجودة سوى بعض البيوت. بسنوات السبعين بدأت اليهود تعمر عمارات جديدة، كانوا يهدّوا البيوت العربية ويبنوا عمارات، وكنت أشوف منظر الهدم، أختي كانت متزوجة وكان لها بيت مسكون من قبل يهود ولما أطلعوا اليهود وسكّنوهم ببيت جديد، راحت أختي وسكنت بدارها حوالي شهرين ولكن بعد شهرين

أطلعوها وهدموا البيت. اليهود عملوا شو بدهن وما حدا كان يتجرأ يسأل، وبعدين صاروا يطلبوا من العرب اللي ساكنين بالبراكيات يطلعوا، كانوا يعوضوهم. وهيك فضيت من السكان العرب ومن البيوت العربية، عملياً كل البيوت تقريباً هدمت ما عدا حوالي 5 بيوت، وأبوي ظل آخر واحد بالطيرة حتى ال 75 وبعدين مرض، أنا كنت ساكن بحيفا من سنة 1964 وتزوجت سنة 67، لأنه السكن بالطيرة كان صعب، لا بيوت ولا كهربا ولا ميّ، كنا نجيب مي من العين. فقررت أشتري بيت في حيفا. كل العائلات العربية تركت ما عدا عائلة محمود قاسم الباش أبو حسين رفضوا يطلعوا، طلّعوهم قبل ال 65 من البراكية ولكن أطلوعهم من البيت وأعطوهم أرض بالطيرة وظلوا هناك. اليهود أخذوا مدرستنا وبيستعملوها لليوم كمدرسة، أنا تعلمت بمدرستنا مع اليهود ست شهور وعمري كان 8–7 سنين، مدير المدرسة اليهودي كان اسمه عزرا لينيادو، عراقي وكان يحكي عربي ويكتب، شافني ولد ماشي في الطيرة ومسكني وأخذني على المدرسة وقال للطلاب هذا ولد جديد معكم. وهذا الشخص صار بعدين رئيس بلدية. وكنا بعلاقة طيبة معه حتى وفاته.

كل معرفتي عن البلد من كلام أبوي وأمي ومن الكتب، وطول عمري كنت مهتم بتاريخ البلد ومعالمها رغم أنه ما كان وعي مثل اليوم. أعرف كل عائلات البلد وأعرف قصصها، واليوم هناك حوالي 700 شخص من الطيرة ساكنين داخل دولة إسرائيل أغلبهم بحيفا ومنهم في عكا وطمرة وعسفيا والفرديس. واليوم بستعمل الفيس بوك ومواقع الانترنت للتواصل مع أهل البلد بالخارج ولتوثيق تاريخ البلد. أنا وجماعة من أهل البلد بنتابع موضوع مقبرة البلد المتبقية الوحيدة من خمس ست مقابر حتى لا يتم هدمها، وبنطالب بتسييجها والمحافظة عليها.

شو رايك بالعودة؟

«العودة لازم تتم لأنه هناك حق على البيت وعلى الأرض والأملاك، كل من يطرد من وطنه لازم يرجع. أنا لو يسمحوا لي اليوم بأرجع للبلد. العودة فيها عدالة والعدالة يجب أن تتم.

شو مع اليهود الساكنين في الطيرة؟

واليهود الموجودين اليوم بالطيرة بإمكانهم يظلوا مكانهم جيران، ونعيش مع بعض، والأملاك اللي ساكنين عليها يمكن تعويضي عنها، لا أريد أن يخرج أي شخص أو عائلة من بيتها.

مبنى تابع لمدرسة البنين، بني عام 1931 على تل القف. المبنى مهمل ومهدوم جزئياً. حسب اللافتة المعلقة على الحائط، هناك مخطط لبناء فندق في المكان يسمى «فيلا في غابة الكرمل»

מבנה שייך לבית הספר לבנים, נבנה ב 1931, עומד מוזנח והרוס חלקית בקצה הכפר על גבעת אלקַף, היום ברחוב לניאדו 14. על פי השלט התלוי על המבנה קיימת תכנית לבנות במקום בית מלון בוטיק, וילה ביער הכרמל.

الى عرب الطيرة

فيا عرب الطيرة

إن اردتم تلافي النكبة وتفادي المصيبة والخلاص من الهلاك المحتوم، فاستسلموا لأن حبل المخانق قد التف حولكم، وكماشة الحصار قد اطبقت عليكم واحاطت بكم من كل ناحية وجانب. إن المنافذ قد سدت وجوهكم، ولم تبق لكم النجاة طريق وسبيل الا الاستسلام!

[illegible]

وانتم مخيرون في الأمر — فاما الاستسلام والحياة والأمن والطمأنينة لكم ولاطفالكم وذريتكم — واما العناد، فالهلاك والموت الزؤام.

قيادة الجيش الاسرائيلي

ان السويعات المعدودة التي تمر عليكم هي ساعات فصل، وانتم تقدرون ان تقرروا مصيركم. [illegible]

وان ابيتم وعصيتم وفي طريق الضلال مضيتم فاعلموا ان السيف سيعمل في رقابكم بدون أيما رحمة ورأفة واذا عاندتم وتماديتم في غيكم واعتمدتم على المدفعين الثقيلين والدبابة التي لديكم — فاعرفوا أن طائراتنا ودباباتنا ومدافعنا ستدك قريتكم دكا وتقصف بيوتكم وتقصم ظهوركم وتقطع ادباركم — حتى أن تطير [illegible] وتصبح قاعا صفصفا. وخرابا يبابا تنعق فيه البوم والغربان.

שלט: כרוזים כאלה הוטלו על-ידי טייסת הגליל על הכפר הערבי ג׳בע, בהם נדרשו תושביו להכנע.

איום בנכּבּה

זהו כרוז ישראלי המופנה ״אל ערביי אלטירה״. תרגום הטקסט יובא במלואו אחרי הקדמה זו. חלק מפליטי טירת חיפה (״טירת הכרמל״) שומרים אותו כמסמך הקשור לאירועי כיבוש אלטירה. הם סבורים שהוא הופנה אל כפרם. ברם החוקר ד. מחמד עקל שפרסם מאמר בערבית על הכרוז סבור שהוא הופנה אל תושבי הכפר אלטירה שבמשולש הדרומי, ליד כפר סבא.

במהלך חודש יולי, נקט הצבא הישראלי בין היתר באמצעי לוחמה פסיכולוגית נגד כמה כפרים אשר גילו התנגדות לכיבושם, כמו אלטירה במשולש, אלטירה ליד חיפה, אג׳זם, ג׳בע ועין ע׳זאל (גם שלושת האחרונים דרומית לחיפה). אחת השיטות היתה השלכת כרוזים ממטוס. בכרוזים אלה, כמו בכרוז זה, היו איומים מפורשים וקריאות לכניעה. הדרישה המופיעה בכרוז - ״אנו קוראים לכם להסגיר את אנשי הכנופיות הזרים ואת הנשק הנמצא ברשותכם לצבא הישראלי, ואם תעשו כן נבטיח לכם חיים מוגנים ושלווים במקומות מושבכם״ - זהה לזו ששמעו אנשי טירת חיפה שנפגשו עם משלחת ישראלית לניהול מו״מ על הפסקת אש. המפגש, כפי שנכתב עליו בחוברת זו בתיאור כיבוש הכפר, התקיים ב 14 ביולי 1948. במהלכו השמיע ראש המשלחת הישראלית, ראש

העיר חיפה דאז שבתאי לוי, דרישה כמעט זהה לנוסח של הכרוז שלפנינו, כפי שדיווח בן הכפר עבד אלסמד אבו ראשד בספרו "טירת אלכרמל, האדמה והאדם".

מניתוח הטקסט עולה כי הכרוז הושלך באמצע יולי (בתקופת קרבות "עשרת הימים"), אחרי כיבוש הערים חיפה, רמלה ולוד המוזכרות בו ולפני תחילת ההפוגה השנייה ב 18.7.1948. תוכן הכרוז וסגנונו תואמים לדיווחים על מצב הלחימה סביב טירת חיפה, ולאיום האחרון של שבתאי לוי לפני כיבוש הכפר, כפי שעולה ממקורות שונים, כולל עדויות פליטים. מכאן שקיימת סבירות גבוהה שכרוז זה הופנה, גם אם לא בלעדית, לתושבי טירת חיפה.

נקודה מעניינת נוספת שעולה מכרוז זה, הכתוב בערבית ספרותית מצוינת, היא השימוש במונח נכּבּה כדי לתאר מה יעלה בגורל הכפר אם לא ייכנע. השימוש במונח זה כבר ביולי 1948 מעלה את ההשערה שזהו ככל הנראה, הטקסט הראשון שמתייחס לאירועי 1948 כאל נכּבּה, אסון.

הטקסט בעברית:

אל ערביי אלטירה

שעותיכם הקרובות הן שעות הכרעה: גורלכם נתון בידכם. כנופיות פושעות של חמושים זרים השתקעו ביניכם והשתלטו עליכם, הביאו עליכם השפלה וקלון, ודחקו אתכם למעשי איבה ותוקפנות. אתם רומיתם על ידם ונכנעתם להם, צייתם לאספסוף חסר רחמים זה, השתתפתם במעשי העוולה שלהם, וסייעתם להם בפשעיהם נגד חפים מפשע. נגדשה הסאה והגיעו מים עד נפש - הגיעה העת לחשבון נפש. אנו קוראים לכם להסגיר את אנשי הכנופיות הזרים ואת הנשק הנמצא ברשותכם לצבא הישראלי, ואם תעשו כן נבטיח לכם חיים מוגנים ושלווים במקומות מושבכם.

אך אם תסרבו, תתנגדו ותלכו בדרך התעיה, דעו לכם שהחרב תעבור על צוואריכם ללא רחמים או חמלה; ואם תתעקשו ותפריזו בדרך התעתועים ותסמכו על שתי המרגמות והטנק שיש לכם, דעו לכם שמטוסינו, טנקינו ומרגמותינו יכתשו את כפרכם עד היסוד, יפגיזו את בתיכם, ישברו את גבכם, יעקרו אתכם מהשורש, עד שתעוף אלטירה [בערבית שתי מלים אלה נשמעות דומות] באוויר ותיחרב, ותהא כמדבר צייה ושממה בו יצרחו ינשופים ועורבים.

הוי אנשי אלטירה

אם תרצו להימנע מנכּבּה, להתרחק מאסון ולהינצל מאבדון ודאי, היכנעו. הרי חבל התליה נלפת סביבכם, וצבָת המצור סוגר עליכם ומקיף אתכם מכל עבר. כל הפתחים נסגרו בפניכם ולא נותרה לכם שום ישועה מלבד הכניעה.

לא תפיקו כל תועלת מהתעקשותכם - היא תעלה לכם באבדן רכושכם, השמדת שדותיכם ויבוליכם והחזרת נשמותיכם לבורא!

צבא ישראל המנצח הרס את מאורות הכנופיות ביאפא, חיפה, עכא, טבַּריה וספד [צפת], ולאחרונה השתלט על אללד [לוד], אלרמלה, ראס אלעין [ראש העין] ועוד עשרות כפרים בצפון הארץ ודרומה, והצבא המנצח הזה ישמידכם כליל תוך שעות ספורות; זאת, אם לא תשליכו נשקיכם ותיכנעו מיד.

הברירה בידיכם: כניעה שפירושה חיים, בטחון ושלווה לכם, לבניכם ולצאצאיכם, או התעקשות שפירושה כליה ומוות מיידי.

מפקדת הצבא הישראלי

الى عرب الطيرة

ان الساعات المعدودة التي تمر عليكم هي ساعات فصل، وانتم تقررون ان تقرروا مصيركم. قد حلت بين ظهرانيكم عصابات آثمة من الأجانب المسلحين الذين تحكموا برقابكم، وساموكم القتل والمرائر، وحملوكم على الاعتداء والعدوان. وقد أقحمتم واقدمتم واعتمد هؤلاء الأشرار الأوباش، وشاركتموهم اعمالهم المفضوحة، وساعدتموهم على جرائمهم التي ارتكبوها بالأبرياء من الناس، وهذا طفح الكيل وامتلأ الكأس ودقت ساعة الحساب — ونحن ندعوكم الى تسليم رجال العصابات الاجانب، والأسلحة الموجودة لديكم الى الجيش الاسرائيلي، وفي هذه الحال تضمن لكم الحياة الآمنة المطمئنة في ربوعكم

وان ابيتم وعصيتم وفي طريق الضلال مضيتم فاعلموا ان السيف سيعمل في رقابكم بدون ايما رحمة ورأفة واذا عاندتم وتماديتم في غيكم واعتمدتم على المدفعين الثقيلين والدبابة التي لديكم — فاعرفوا أن طائراتنا ودباباتنا ومدافعنا ستدك قريتكم دكا وتقصف بيوتكم وتقصم ظهوركم وتقطع ادباركم — حتى أن تطير الطيرة في الهواء، وتصبح قاعا صفصفا، وخرابا يبابا تنعق فيه البوم والغربان.

فيا عرب الطيرة

إن اردتم تلافي النكبة وتفادي المصيبة والخلاص من الهلاك المحتوم، فاستسلموا لأن حبل الخناق قد التف حولكم، وكماشة الحصار قد اطبقت عليكم واحاطت بكم من كل ناحية وجانب. إن الفأس قد مست جذوركم، ولم تبق لكم [illegible] طريق وسبيل الا الاستسلام!

انكم لا تكسبون من اصراركم وعنادكم الا ضياع اموالكم، وخراب منازلكم وعصر لاتكم، وزهق ارواحكم!

ان جيش اسرائيل الظافر قد دمر اوكار المخربين في يافا وحيفا وعكا وطبرية وصفد، واستولى موخرا على اللد والرملة ورأس العين وعشرات القرى الاخرى في شمال البلاد وجنوبها وهذا الجيش المنتصر سيقضي عليكم حتما، ويطرق سريعا إن لم تلقوا السلاح وتستسلموا حالا

وانتم مخيرون في الأمر — فاما الاستسلام والحياة والأمن والطمأنينة لكم ولأطفالكم وذريتكم — واما العناد، فالهلاك والموت الزؤام.

قيادة الجيش الاسرائيلي

אלפי כרוזים כאלה הוטלו על־ידי טייסת הגליל על הכפר הערבי ג׳בע, בהם נדרשו תושביו להכנע.

تهديد بالنكبة

منشور إسرائيلي موجه إلى عرب الطيرة، ويعتقد بعض لاجئي طيرة حيفا أن هذا المنشور كان موجهاً إليهم، إلا أن الباحث د. محمد عقل يرجع هذا المنشور إلى طيرة بني صعب بمنطقة المثلث. في خلال شهر تموز حاولت قيادة الجيش الإسرائيلي محاربة أهالي بعض القرى التي أبدت مقاومة قوية حرباً نفسية، مثل الطيرة وجبع وإجزم وعين غزال، إذ ألقت الطائرات الإسرائيلية فوق تلك القرى منشورات تهديد كالمنشور المرفق هنا. كما أن الدعوة الموجهة في هذا المنشور: «ونحن ندعوكم إلى تسليم رجال العصابات الأجانب، والأسلحة الموجودة لديكم إلى الجيش الإسرائيلي، وفي هذه الحال لكم الحياة الآمنة المطمئنة في ربوعكم»، هي الدعوة نفسها التي سمعها مفاوضو طيرة حيفا من الوفد الإسرائيلي عندما حاولوا التوصل إلى اتفاق لوقف القتال مع الإسرائيليين في 14 تموز 1948، وقد سمعوا ذلك من رئيس الوفد رئيس بلدية حيفا شبتاي ليفي، كما ورد في هذا الكتيب حول احتلال قرية طيرة حيفا. وقد جاء مضمون هذه الشروط وما جرى في المفاوضات تلك في كتاب «طيرة الكرمل، الأرض

والإنسان» لعبد الصمد أبو راشد، ابن القرية. وعليه، فيكون المنشور مناسباً أيضاً لطيرة حيفا من حيث التوقيت، بعد احتلال المدن المذكورة فيه وقبل الهدنة الثانية، ومن حيث الأسلوب ومن حيث وضع القتال في القرية. ومن الملفت أن المنشور قد استعمل مصطلح النكبة في ذلك الوقت، ليكون كما يبدو أول استعمال لهذا المصطلح في السياق الفلسطيني.

في ما يلي نص المنشور:

إلى عرب الطيرة

إن السويعات المعدودة التي تمر عليكم هي ساعات فصل، وأنتم تقدرون أن تقرروا مصيركم. قد حلت بين ظهرانيكم عصابات آثمة من الأجانب المسلحين الذين تحكموا في رقابكم، وساموكم الذل والهوان، وحملوكم على الاعتداء والعدوان، وقد انخدعتم وانقدتم وانصعتم لهؤلاء الأشراس الأوباش، وشاركتموهم أعمالهم المفضوحة، وساعدتموهم على جرائمهم التي ارتكبوها بالأبرياء من الناس. وها قد طفح الكيل وامتلأ الكأس وجاءت ساعة الحساب-ونحن ندعوكم إلى تسليم رجال العصابات الأجانب، والأسلحة الموجودة لديكم إلى الجيش الإسرائيلي، وفي هذه الحال لكم الحياة الآمنة المطمئنة في ربوعكم.

وإن أبيتم وعصيتم وفي طريق الضلال مضيتم فعوا أن السيف سيعمل في رقابكم بدون أيما رحمة ورأفة وإذا عاندتم وتماديتم في غيكم واعتمدتم على المدفعين الثقيلين والدبابة التي لديكم- فاعرفوا أن طائراتنا ودباباتنا ومدافعنا ستدك قريتكم دكاً وتقصف بيوتكم وتقصم ظهوركم. تقطع أدباركم- حتى أن تطير الطيرة في الهواء وتصبح قاعاً صفصفاً وخراباً يباباً تنعق فيه البوم والغربان.

فيا عرب الطيرة

إن أردتم تلافي النكبة وتفادي المصيبة والخلاص من الهلاك المحتوم، فاستسلموا لأن حبل الخناق قد التف حولكم، وكماشة الحصار قد انطبقت عليكم وأحاطت بكم من كل ناحية وجانب. إن المنافذ قد سدت بوجوهكم، ولم تبق لكم للنجاة طريق وسبيل إلا الاستسلام.

إنكم لا تكسبون من إصراركم وعنادكم إلا ضياع أموالكم وخراب مزارعكم ومحصولاتكم وزهق أرواحكم!

إن جيش إسرائيل الظافر قد دمر أوكار العصابات في يافا وحيفا وعكا وطبريا وصفد، واستولى مؤخراً على اللد والرملة ورأس العين وعشرات القرى الأخرى في شمال البلاد وجنوبها وهذا الجيش المنتصر سيقضي عليكم حتماً وبظرف سويعات إن لم تلقوا السلاح وتستسلموا حالاً.

وانتم مخيرون في الأمر- فإما الاستسلام والحياة والأمن والطمأنينة لكم ولأطفالكم وذريتكم- وإما العناد، فالهلاك والموت الزؤام.

قيادة الجيش الإسرائيلي

ذاكـرات الطيـرة / حيفـا

זוכרות את אלטירה / חיפה

Remembering al-Tira / Haifa